

6

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

El final de la guerra va significar acabar amb qualsevol signe de dissidència amb el nou règim. La repressió franquista va mostrar totes les seves expressions sobre una població que ja havia vist marxar a l'exili els més compromesos. Depuracions, camps de concentració, batallons de treballadors, expropiacions, consells de guerra, presó, desterrament i penes de mort són alguns dels mecanismes repressius orquestrats des del nou estat amb un clar ànim de revenja i al mateix temps generar adhesions al règim. Els sumaris militars oberts a setanta-sis habitants del terme en són una bona mostra. D'entre els exiliats, la pàgina més trista la van escriure els internats i assassinats al camp nazi de Mauthausen.

Durant el franquisme la religió va recuperar el seu paper preponderant en la vida social i festiva. Un dels actes que va suscitar més expectació va ser l'arribada de la Mare de Déu de Fàtima, que durant el 1949 va ser rebuda per milers de fidels per tot Catalunya. A la imatge, veiem l'aspecte de la comitiva entre Palà de Torroella i el barri de Can Flautes el dia que va passar per la colònia. Foto: Fons familiar Duarri Manonelles.

6

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

La Guerra Civil a la Catalunya Central va acabar a final de gener de 1939. Manresa havia caigut a mans de les tropes franquistes el dia 24 de gener. El terme de Castelladral, per la seva gran superfície i dificultat de comunicacions entre els nuclis, va ser ocupat del 26 de gener, quan les tropes van entrar a Sant Salvador de Torroella, al 29 de gener amb l'arribada al sector més oriental i al nucli de Navàs.

Amb l'ocupació per part del Cos d'Exèrcit d'Aragó es va crear una junta gestora presidida per l'excalde Ramon Serra. Molts ciutadans d'esquerres havien marxat l'última setmana davant la imminència de l'ocupació. Aquells dies hi va haver algunes desaparicions, registrades anys més tard, de les quals avui encara no sabem res del cert.

Va començar aleshores una ferotge repressió encaminada a eliminar qualsevol tipus de dissidència i a passar comptes. Depuracions, consells de guerra, presó, camps de concentració, sancions econòmiques, batallons de treballadors, desterraments... Són alguns dels mecanismes mitjançant els quals el règim pretenia inspirar por

i immobilitzar les possibles simpaties amb els vençuts.

Aquesta repressió, que a Navàs té com a protagonistes els noms que formen les diverses llistes d'aquest capítol, es va desfermar, a excepció dels presoners de guerra, sobre el conjunt de població que no havia fugit. El sistema es dirigia moltes vegades als familiars dels presumptes culpables quan no era possible detenir-los. En aquest aspecte, cal destacar la virulència sobre les dones. Josep Maria Solé i Sabaté, al seu llibre *La repressió franquista a Catalunya*, estableix en 3.386 el total d'executats a Catalunya. Pel que fa al municipi de Castelladral, hem confirmat la xifra de cinc morts al Camp de la Bota.

Aquestes xifres, però, són només la punta de l'iceberg d'un ferotge sistema repressiu orquestrat i planificat pel nou estat. Com a mínim una desena de persones van morir per malalties derivades de les condicions de vida en camps de concentració, presons i batallons de treballadors, per on van passar desenes de navassencs. De fet, cal entendre aquest fenomen com un aspecte con-

Els primers anys del franquisme era habitual la presència de l'estament militar en tot tipus d'actes i celebracions. A la imatge, casament de Ramon Corominas i Ramona Ros de la casa de l'Alzina del Racó, a finals dels anys 40. Imatge: Fons familiar l'Alzina del Racó.

substantial al nou règim, en el qual els dos pilars fonamentals són la continuïtat de la violència exercida durant la guerra i la voluntat conscient de ser un règim repressiu.

A partir del 1943, coincidint amb el canvi de rumb de la Segona Guerra Mundial, les llibertats condicionals es van generalitzar progressivament i sota la figura dels *liberados* a poc a poc alguns navassencs tornaran a la seva localitat. D'altres, però, van decidir no fixar-hi la residència o bé no se'ls va permetre fer-ho. Per altra banda, el final del conflicte mundial deixava a la llum la barbàrie més gran comesa mai a Europa: els camps d'extermini nazis, en els quals hem pogut documentar la presència de cinc habitants del terme de Castelladral, tres dels quals hi van morir, entre

aquests l'alcalde de la localitat durant la guerra, Ramon Sala Besa.

6.1. ENTRADA DELS NACIONALS. DESAPARICIONS

Els primers soldats franquistes que van arribar al municipi de Castelladral ho van fer el dijous 26 de gener, quan les tropes del tercer regiment de la 54a divisió del Cos d'Exèrcit d'Aragó van ocupar el mas-sís de Comabella, Cardona i Sant Salvador de Torroella i va establir una sèrie de caps de pont sobre el Cardener. L'endemà, divendres 27 de gener, segons el diari d'operacions de la divisió, es va ocupar la colònia de Palà de Torroella, “*con ligera resistència*”, i Súria. En aquest cas eren les tropes del primer regiment de la mateixa divisió que estableixen la línia de front entre el turó de Sant Salvador (en terme de Súria) i el quilòmetre dotze de la carretera de Manresa a Solsona. Aquell dia també es va ocupar amb una mica de resistència la serra Obaga Negra, a l'est de la qual es van registrar alguns combats, a la zona de Castelladral, i a la Garguera, a prop de Serrateix, amb la resistència de dos batallons republicans. Es van fer seixanta presoners i entre les tropes franquistes hi va haver un mort i nou ferits.

El dia 28 la 54a divisió arriba la nucli de Castelladral i a Serrateix, superant les posicions que el dia abans havien mostrat resistència, i fins al quilòmetre 51 de la carretera de Súria a Balsareny, aproximadament a l'alçada de les Vilaredes; amb aquesta acció, una gran part del municipi de

Castelladral queda ocupat. Al diari d'operacions es fa notar l'elevat nombre de desertors presentats aquell dia, quaranta-tres en total, a més de set baixes i set presoners.

L'endemà, les tropes del primer regiment de la 54a divisió arriben al nucli de Navàs. El record popular parla de tropes arribant des de la carretera del Mugal i per la carretera de Viver. El diari d'operacions afirma també que hi arriben forces procedents des de Balsareny, que també havia estat ocupat aquell 29 de gener, tot i que en la retirada les forces republicanes havien volat el pont d'entrada a Navàs. Segons aquesta mateixa font, la primera nit del nou règim franquista a Navàs va ser nit d'una intensa pluja. La guerra s'havia acabat. D'aquells primers dies sabem que es va saquejar la biblioteca i la Cooperativa, per part de l'exèrcit i de la gent del poble.

Pel que fa a les víctimes que hi va haver durant l'ocupació, hem vist que el diari d'operacions parla de pocs combats (només un mort). Ara bé, al registre civil de Navàs, al llarg dels anys 40 i 50 es van inscriure tres persones que van ser donades per mortes del 20 al 30 de gener de 1939.

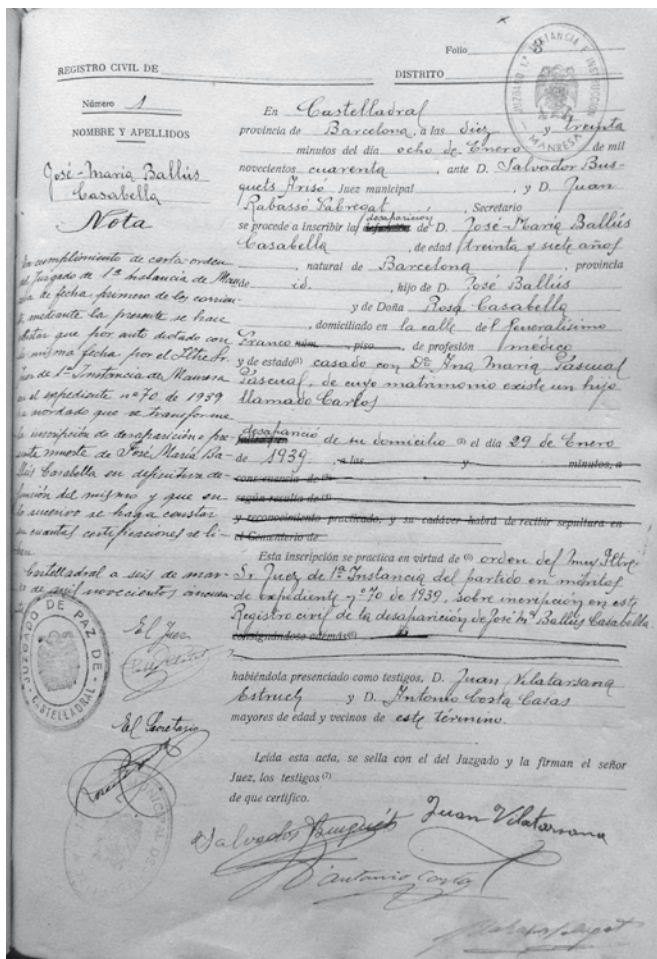
Cognoms i nom	Lloc	Data desaparició	Data inscripció
Ballús Casabella, Josep Maria	Navàs?	29/1/39	8/1/40
Peramiquel Camprubí, Llorenç	Castelladral	23/1/39	12/5/43
Palau Serra, Adjutori	Navàs	25/1/39	10/6/52

FONT: ARCN.

Podem veure que els difunts es van inscriure entre el 1940 i el 1952, fet que també passa amb altres morts durant la guerra. Quan hem parlat de les víctimes al front quedava clar que no havien estat inscrites aleshores i que per diverses raons administratives van ser inscrites més tard. En aquests tres casos, però, no es tant senzill d'establir el motiu de la mort perquè es fa sota l'epígraf de “desapareguts”. Per tant, en un primer moment pensem que es podria tractar de navassencs desapareguts al front i que a causa del temps que havia passat en el moment de la inscripció es va fixar la data de la desaparició al final de la guerra; també podria ser que realment haguessin mort aquells dies durant l'ocupació o bé, com a tercera opció, que fossin exiliats dels quals no es tenia cap notícia i que a mitjà termini fossin donats per morts.

Però si observem qui són i com estan inscrits al registre civil de Navàs podem formular algunes altres hipòtesis. En el cas de Llorenç Peramiquel Camprubí, casat i resident a Navàs, la inscripció al registre civil el fa constar com a “*desaparecido en acción de guerra a la entrada de las tropas franquistas en Castelladral*” el 23 de gener. Tot i que les tropes no van entrar al municipi fins al 26 de gener, bé podria ser que el retard en la inscripció distorsionés la data de *desaparició* i que efectivament morís durant els esmentats combats a la serra de Castelladral.

Pel que fa a Adjutori Palau Serra, també casat i resident a Navàs, se'l dona per desaparegut el

Full d'inscripció de la defunció de l'exalcalde i metge de Navàs Josep Maria Ballús Casabella. Cal fixar-se en l'anotació de l'esquerra de 1950 en que

es dona per definitiva la “desaparición o presunta muerte” anotada deu anys abans. Imatge: Arxiu del Registre Civil de Navàs.

25 de gener. La seva inscripció també és tardana (1952). Sabem que el desaparegut havia estat detingut i processat pels fets dels Sis d'Octubre i per tant podem pensar que va ser mort a l'entrada de les tropes franquistes o bé va marxar a l'exili un cop acabada la guerra.

El cas més significatiu és el del doctor Josep Maria Ballús i Casabella, metge del poble i primer alcalde republicà de Navàs (vegeu el capítol 3). D'aquest personatge polièdric, ja que el trobem a finals dels anys 20 com a secretari de la Unió Monàrquica i després va esdevenir un símbol republicà del poble, hi ha documents que acrediten l'animadversió que generava. Segons va denunciar el diari *El Día*, el 8 de febrer de 1936, i també consta en un document de l'Arxiu Comarcal de Manresa que cita l'expedient de divorci del bisbat de Solsona, al llarg dels anys 30 es va iniciar un expedient de separació de la seva muller, enmig d'un afany d'intoxicació personal i professional dels elements més conservadors del poble. L'any 1939, però, encara constava com a casat amb Anna Maria Pascual, de la qual tenia un fill. Literalment la inscripció de defunció del 8 de gener de 1940 diu així: “*desapareció de su domicilio el día 29 de enero de 1939*”, inscripció que va ser feta a instàncies del “*juez de primera instancia del partido en méritos de expediente nº 70 de 1939*”. Deu anys després, en una nota al marge del 6 de març de 1950, s'ordena que “*se transforme la inscripción de desaparición o presunta muerte de José María Ballús Casabella en*

Circular de la Comandància Militar de Manresa del juny de 1939 en la qual es recorda que en un termini de sis dies calia retirar tots els documents

redactats en català. Imatge: Arxiu Municipal de Navàs.

definitiva defunción del mismo”. És a dir, que en la desaparició de l'any 1940 ja es donava com a presumptament mort.

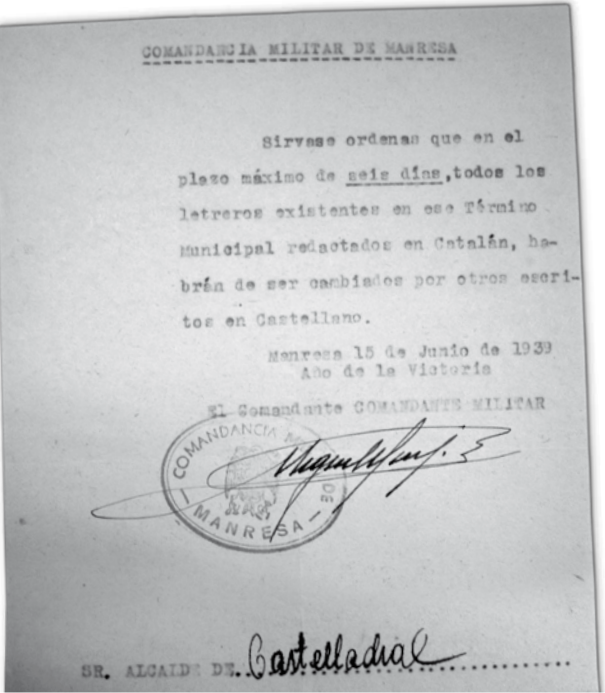
Al padró de 1939 hi ha inscrites les baixes dels diferents ciutadans de Navàs. Entre els canvis de veïnatge anotats hi trobem les famílies implicades en la política republicana. En aquesta relació no hi consten cap d'aquests tres noms. La “*desaparición o presunta muerte de José María Ballús Casabella*”, el 29 de gener de 1939, tanca simbòlicament una etapa que ell mateix inicia en les eleccions d'abril de 1931. Les fonts orals asseguruen que va marxar del poble i no se'n va saber mai més res.

6.2. UN NOU ORDRE POLÍTIC: CONSTITUCIÓ DE L'AJUNTAMENT, NOUS I VELS PROBLEMES

La primera anotació del llibre de plens de l'Ajuntament és del 4 de febrer de 1939, quan es nomena una comissió gestora. Alejandro Santamar, oficial primer honorífic del cos juridicomilitar, presideix la sessió en nom de l'excel·lentíssim senyor general cap del Cos de l'Exèrcit d'Aragó, que era el cos d'exèrcit que havia ocupat la localitat. Com a la resta de localitats ocupades pels franquistes, aquestes comissions gestores eren formades per antics monàrquics, cedistes, tradicionalistes i falangistes. Eren persones autòctones, arrelades a l'indret, en general eren notables locals amb una bona posició social o econòmica.

Aquesta primera comissió gestora és presidida

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

per Ramon Serra Camps, que havia fugit de Navàs després de la sublevació franquista. Els regidors juren el càrrec “*inspirándose en las normas de la España Nacional y del generalísimo Franco, nuestro glorioso caudillo*”. També hi destaca, a part que els escrits tornen a ser en castellà, que la denominació del municipi torna a ser Castelladral. També són revocats els canvis territorials fets durant la República.

En aquests nous consistoris l'alcalde tenia la majoria de les atribucions per resoldre els assumptes d'urgència al seu criteri. L'alcalde Ramon Serra Camps demanarà l'excedència en dues ocasions per poder posar els seus negocis en ple funcionament (de gener a març de 1940 i de setembre del 1940 a febrer del 1941). En el primer

L'enquadrament de la població en diferents sectors va ser una de les pràctiques habituals del franquisme. Per exemple, la majoria de les noies de la colònia de Palà de Torroella formaven

part d'Acció Catòlica. Foto a les escales del convent cap a l'any 1950. Imatge: Arxiu del Grup de Recerca de Palà de Torroella.

QUADRE 23. PRIMER AJUNTAMENT FRANQUISTA (1939-1942)		
Nom	Professió	Càrrec
Serra Camps, Ramon	Comerciant	Alcalde(1939-1942)
Clotet Oliva, Josep	Ferrer	Alcalde en funcions (setembre 1940 - febrer 1941)
Majoral Solé, Ramon	Fuster	Alcalde en funcions (gener-març 1940)
Poblador Gríful, Antoni	Comerciant	
Fàbrega Serra, Joan	Propietari	
Suades Postils, Marcel·lí	Pagès	Conseller pel Mual
Febrer Gusart, Vicent de	Propietari	Conseller per Castelladral
Traver Barcons, Miquel	Carnisser	Conseller per Palà de Torroella
Besora Arderiu, Josep	Fabril	Conseller per Colònia Valls
Morell Calmet, Joan	Sastre	

FONT: AMN.

QUADRE 24. SEGON AJUNTAMENT FRANQUISTA (1942-1945)		
Nom	Professió	Càrrec
Farré Jové, Jaume	Comerciant	Alcalde
Poblador Grífol, Antoni	Comerciant	Primer tinent d'alcalde
Vilarmau Cabanes, Joan M.	Metge	Segon tinent d'alcalde
Fàbrega Serra, Joan	Propietari	
Viñas Bertran, Josep		
Arnalot Casanova, Lluís	Escrivent	
Vidal Riera, Àngel	Fornar	
Serrat Vilalta, Josep	Paleta	
Duarri Calmet, Antoni		

FONT: AMN.

dels casos passa a presidir els plens Ramon Majoral Soler i en el segon és Josep Clotet Oliva qui assumeix el càrrec interinament. L'any 1942 hi ha un canvi de consistori, probablement proposat pel governador civil, i assumirà l'alcaldia Jaume Farré Jové. La provisionalitat dels primers ajuntaments franquistes va acabar el 1945, quan es va aprovar la llei de règim local (vegeu els quadres 23 i 24).

A Castelladral, com a tots els pobles de la *nova Espanya*, es va constituir el partit únic, la Falange Española Tradicionalista y de las JONS (FET-JONS), integrat per monàrquics, falangistes, carlistes i catòlics. Es va convertir en una de les forces vives del poble, juntament amb l'Ajuntament i l'església, i va tenir un paper clau a l'hora

de subministrar avals. Aquests documents seran de vital importància durant els primers anys del franquisme, ja que eren les referències de les autoritats locals a favor o en contra d'un presoner. La Falange també actuava fent informes sobre el grau d'adhesió dels veïns del poble al nou règim, per exemple als consells de guerra. Els primers dirigents van ser Àngel Vidal Riera i Jaume Farré Bové. A Palà i a Torroella també hi havia una secció territorial de Falange.

Reconstrucció de símbols *nacionals* i elements religiosos

El nou estat de seguida va establir els trets fonamentals del règim. Quan va tenir lloc l'ocupació de Catalunya, en molt llocs de la península ja feia

L'APUNT

EL NOU IMAGINARI COL·LECTIU
ALS CARRERS DEL POBLE

184

Dins de la cosmovisió franquista, el paper de les víctimes, anomenades “caídos”, tindrà un paper exemplaritzant i cohesionador de la nova societat. Com veurem en parlar de la legislació repressora, el règim considerarà víctimes “pròpies” tots els morts que hi va haver des de l'1 d'octubre de 1934. A Navàs, entre totes elles, el capellà Josep Morta serà una de les més recordades. El juny de 1942 s'acorda donar el seu nom al carrer conegut com “del centre”, és a dir el tros de prolongació del carrer de José Antonio comprès entre el carrer del Generalísimo i

A partir de l'any 1939 molts carrers de la població van batejar amb noms de víctimes de la violència revolucionària o de morts del bàndol franquista.

el passeig de Ramon Vall, que és com encara es diu avui. Però el difunt capellà no serà l'única víctima recordada en l'espai públic. L'agost de 1939, ja s'havia acordat senyalar amb una creu de ferro i una senzilla làpida el lloc en el qual va caure la primera víctima de la repressió de la “*furia roja*”, José Mas Carreras, al pont de Masadella. Al nucli de Castelladral es decideix col·

locar una làpida en memòria “*a los caídos*” que se situarà a la rectoria.

Molts dels carrers de Navàs porten encara avui noms de víctimes causades pels incontrolats durant la guerra, com els germans Forcada, Pons i Sellarés, o bé de morts al front defensant la causa franquista, com els germans Arnalot. La carretera de Berga es va batejar amb el nom de Generalísimo.

De carrers amb el nom de Primo de Rivera n'hi havia dos. L'un, el del pare del fundador de la Falange i dictador durant els anys 30, quedava darrere la Cooperativa. Quan s'hi van construir les primeres cases es coneixia com el “carrer de darrere de la Cooperativa”, però el primer nom oficial es va posar l'any 1927, en honor al dictador. El 1931, amb l'arribada de la República, va passar a dir-se Ramon Riba, militant republicà mort d'accident laboral i de qui hem parlat al capítol 2. El 1939 els

franquistes van tornar-lo a batejar amb el nom de General Primo de Rivera, i fins ben entrada la democràcia no es va canviar pel nom actual de carrer de la Pau. D'altra banda, el fill d'aquest, i fundador de la Falange Española, Antonio Primo de Rivera, va tenir el seu nom itinerant per diferents carrers de Navàs. Durant el franquisme el duia la carretera de Viver a efectes oficials, perquè popularment ningú no va deixar d'anomenar-la amb el seu nom tradicional. Després es va posar a la carretera del Muijal.

dos anys i mig que el franquisme havia començat a establir les seves litúrgies i simbologia basades en la figura omnipresent de Franco, el Caudillo, i l'absent José Antonio; el record a les víctimes de la guerra, que anomenen “*caídos por Dios y por España*”, i de la religió, que es referirà al conflicte civil com a croada.

En aquest sentit, el 29 d'abril de 1939 l'Ajuntament acorda nomenar fill predilecte del poble Francisco Franco. Aquell mateix dia també es decideix tornar a celebrar la festa major el mes d'agost, el diumenge següent al dia del patró de la població, Sant Genís, tal com s'havia fet abans de la República. El text que justifica aquest canvi explicita clarament la significació que tenia el nou règim respecte de l'etapa anterior: “...*hasta antes de la nefasta y sectaria república que hemos padecido los buenos españoles durante más de siete años y medio y que gracias a la divina providencia y a nuestro invicto Caudillo hemos podido liberarnos definitivamente.*” El gener de 1940, quan s'acostava el primer aniversari de l'entrada de las “*gloriosas tropas nacionales*”, es decideix declarar festa municipal el dia 29 de gener. Anys més tard, en aquesta mateixa data s'inaugurarà el nou ajuntament, construït al solar del davant de la Cooperativa.

L'església catòlica tindrà un paper clau en la configuració, legitimació i perdurabilitat del règim franquista. De fet, actuarà com un dels pilars fonamentals del règim. El consistori en ple

havia d'acudir a qualsevol ofici o esdeveniment religiós que se celebrés, les visites dels bisbes suposaven un gran esdeveniment que aquells primers anys es fan coincidir sovint amb alguna reparació del “*daño causado por las hordas rojas*”, com la benedicció de campanes o restauració de temples. En aquest sentit, les diferents esglésies del municipi no estaven en gaire bones condicions a causa dels desperfectes que havia causat el procés revolucionari i anticlerical durant l'inici de la guerra. L'1 d'abril de 1939, el dia que oficialment es dona per finalitzat el conflicte, el ple de l'Ajuntament es lamenta de l'estat en què es trobava l'església parroquial. Es decideix col·locar un rellotge al campanar i es compren quatre campanes per valor de 5.746,50 pessetes. El març de 1942, l'Ajuntament busca ajuts per obtenir una subvenció per a la reconstrucció del temple parroquial i s'acorda fer una crida a la gent del poble perquè cooperin en aquesta obra. La resta d'esglésies del municipi estaven molt malmeses. Els diferents nuclis sol·licitaven sovint ajuda per a obres de reconstrucció, però a causa de la magra situació econòmica sempre es prioritzava el temple de Navàs. A Palà la nova església es va inaugurar l'any 1942.

També es ben revelador el tracte que reben els familiars dels morts en cada un dels bàndols, fet que explicita la voluntat del franquisme de construir una memòria selectiva i al servei del règim. Es comencen a pagar pensions a les vídues de les víctimes de la rereguarda

185

A la pàgina següent, l'arribada de la Mare de Déu de Fàtima a moltes localitats catalanes va ser utilitzat pel règim, ja que tenia el catolicisme com un dels punts del seu ideari. A Navàs

hi va arribar l'any 1949, i en aquesta fotografia veiem la comitiva arribant a la plaça de l'Església. Imatge: Fons familiar Josep Vidal Calmet.

La reconstrucció dels símbols religiosos destruïts durant la guerra va ser utilitzat pel nou règim com a actes de propaganda i reafirmació col·lectiva del catolicisme. A dalt, dues imatges de la col·locació de la nova campana a l'església de Sant Cugat del Racó; a baix, el local parroquial de Navàs habilitat com a església provisional, l'any 1947. Imatges: Fons familiar masia el Soler i Fons familiar Josep Vidal Calmet.

republicana, com la que rep la vídua de Lluçà Gardeta. En una situació de crisi asfixiant trobem exemples de les diferents maneres en què es tractava les persones segons el seu paper durant la guerra. Les demandes dels antics republicans eren sistemàticament rebutjades i en canvi les dels afectes al règim es tractaven amablement. En trobem dos exemples ben significatius a finals de 1940. Per una banda, es nega l'ajut a una família amb un fill que ha tornat tuberculós d'un camp de concentració adduint que la caixa municipal està esgotada, i per l'altra es concedeix la pensió d'orfanat a una veïna de Navarcles el pare de la qual, antic secretari municipal, "*murió asesinado por las hordas marxistas*". Al ple del 5 d'abril de 1941

s'acorda explícitament atendre econòmicament i no abandonar les família de les persones assassinades en l'anomenat "*período rojo*" que ho necessitin.

Depuracions

A finals de febrer de 1939 des de l'Ajuntament s'inicià la substitució dels funcionaris municipals desafectes al règim. Les depuracions afectaven aquelles persones que havien accedit al càrrec durant la guerra o bé que tinguessin idees contràries al règim. A banda d'utilitzar-lo com a càstig o bé per neutralitzar un possible perill, aquest procediment també servia per situar en càrrecs municipals persones afectes al nou règim. Un decret del 5 de desembre de 1936 donava cobertura

legal a les depuracions, ja que ordenava “*la separación definitiva del Servicio de toda clase de empleados, que por su conducta anterior o posterior al Movimiento Nacional se consideren contrarios a éste*”.

A Navàs, el 28 de febrer del 39 s’inicia el primer procés amb la depuració del carter, Esteve Obradors Solsona, considerat “*de ninguna manera afecto a la causa del glorioso movimiento nacional*”, i és substituït interinament per Antoni Roca Casals. Cal dir que la majoria del càrrecs municipals que s’havien nomenat a partir del 18 de juliol de 1936 havien marxat a la guerra i després a l’exili.

Les depuracions es van generalitzar a partir de la llei de responsabilitats polítiques, publicada el 9 de febrer de 1939, que establia com a delicte greu tots els actes o activitats contraris al Movimiento Nacional registrats des de l’octubre de 1934 fins al 18 de juliol de 1936. Podríem dir, doncs, que es tractava d’una llei retroactiva, ja que considerava delictes actes que durant el règim republicà eren perfectament legals. A partir d’aquí es va desplegar tot el corpus legal de la repressió.

Així, el 18 de març es reestructura totalment la llista d’empleats municipals i es nomenen de manera provisional tots els nous càrrecs, com l’auxiliar de secretaria, Jaume Pons Serrat; els agutzils de Navàs, Castelladral i Palà, Joan Vilatarsana Estruch, Josep Serra Corominas i Ramon Fornell Colell, respectivament, i els serenos de Navàs, Josep Puig Serra i Antoni Roca Casals, entre d’al-

tres. Un dels pocs que es va mantenir en el càrrec va ser el farmacèutic, Amadeu Maristany, que ja hem vist que durant la guerra s’havia destacat per vetllar pels més necessitats.

A partir de l’1 abril del 1939, l’Ajuntament havia de nomenar un instructor per iniciar la investigació sobre la resta de funcionaris i les noves incorporacions, càrrec que recau en Josep Clotet Oliva. El procés s’iniciava amb un expedient que el funcionari havia d’omplir i després es corroborava la declaració amb informes de les FET y de las JONS i les autoritats locals. El 14 d’abril de 1939, Josep Clotet elabora un dictamen sobre les depuracions i s’accepten totes les noves incorporacions. També els càrrecs que havien estat destituïts durant l’anomenat “*período rojo*” tenien dret a rebre una indemnització.

El professorat va ser un dels sectors professionals que va patir més aquestes depuracions. Ja hem vist com la República havia fet de l’ensenyament una de les seves prioritats i que molts professors havien treballat per edificar una societat en què els valors laics i republicans fossin els protagonistes. La depuració del magisteri va ser especialment contundent en el cas català perquè s’havia significat com un dels sectors més innovadors. Tots els mestres havien de presentar una declaració jurada a partir de la qual s’incoava un expedient per procedir a la readmissió. Així doncs, de fet, tots els funcionaris d’aquest ram van ser cessats. A tot Catalunya es va iniciar 5.466 expedients, dels quals un 72,76% van ser

readmesos, un 11,3% van ser separats del càrrec i inhabilitats, a un 10,3% se’ls aplicà trasllat i a un 4,04%, la inhabilitació temporal.

En el cas del poble de Navàs, va passar el mateix que explicàvem amb la resta de funcionaris. El mestre més compromès políticament, Joan Teruel, abanderat de l’escola laica i moderna, havia marxat de la localitat el 1934 i amb l’acabament del conflicte es va exiliar. A la resta del magisteri se li inicià un procés sancionador i tots van ser readmesos sense cap sanció. Hem pogut trobar alguns expedients tant a l’Arxiu Nacional de Catalunya com a l’Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer.

Cognoms i nom	Escola	Rehabilitació provisional	Confirmació
Soler Daniel, Anna	Navàs	12/6/39	29/7/40
Pagès Solé, Josep	Navàs	18/12/39	29/7/40
Saralegui Ibarra, Maria	El Muijal		
Boada Simón, Cristina	Castelladral		14/3/40
Baldoira, Maria	Palà		
Filella Escolà, Pere	Palà	12/6/39	14/3/40

FONT: ANC/ ATMTT.

D’aquests casos, el més curiós és el de Josep Pagès Solé, que era mestre a Navàs des del novembre de 1934, del qual trobem dos expedients, un com a mestre i l’altre per haver estat mobilitzat a partir de l’octubre de 1936 per fer la instrucció als joves de Navàs entre 20 i 30 anys.

L’expedient del magisteri s’inicia amb una declaració jurada i conté els informes de la falange, l’alcaldia i el rector Manel Quadrench, tots ells favorables, a qui es descriu com una persona de dretes. Entre d’altres, per a la seva defensa Josep Pagès al·lega que, tot i la seva ideologia conservadora, no va ser expulsat del magisteri a l’inici de la guerra perquè “*los rojos*” comentaven que per l’edat aviat seria cridat a files. Efectivament, va ser mobilitzat l’octubre de 1937 i destinat a Alcanyís a la 146 BM. En acabar la guerra va passar la frontera i va entrar per Irun a l’Espanya franquista el dia 16 de febrer. També en destaca la figura d’Anna Soler i Daniel, coneguda com *doña* Anita, que va ser molts anys a la població i hi va deixar una empremta que encara es recorda.

També van passar per aquest procés mestres nascuts a Navàs però que exercien la seva professió fora del municipi, com Joaquina Bosch Belt (Sant Vicenç dels Horts), Benita Aluja Macià (Aguilar de Sagarra), Maria Josefa Altimiras Berengueras (el Pujalt, Sant Andreu de la Barca, Martorell) i Juan Iglesias Bosch (Puig-reig).

La pèssima situació econòmica de l’Ajuntament

A banda de la repressió, un dels trets més característics de la vida municipal de l’època era la depauperada situació econòmica. Durant els anys 40 es van haver de demanar diversos crèdits per poder tirar endavant. El primer,

Tot i la depauperada economia de l'Ajuntament, a finals dels anys 40 es van iniciar els tràmits per a la construcció del nou consistori, just al davant de l'edifici que havia ocupat la

cooperativa La Fraternitat. L'any 1954 les obres es trobaven en aquest estat. Imatge: Fons familiar Josep Obradors Camprubi.

190

per exemple, és del 28 de febrer de 1939, quan es demana la quantitat de 37.000 pessetes al Banc de Crèdit Local d'Espanya com a "*pueblo liberado*". Amb el pas dels anys la situació no va millorar i va ser necessari tornar-hi a recórrer, el setembre de 1942, aquesta vegada demanant un emprèstic de 150.000 pessetes. Una part d'aquest últim crèdit no es va poder tornar i l'Ajuntament hagué de demanar ajuda als propietaris de les fàbriques de Navàs perquè fessin un donatiu voluntari. La solució definitiva no va arribar en part fins al novembre de 1944, quan es renegocia una part del crèdit amb l'Institut Nacional de Previsió, la institució que tenia encarregades les tasques de la seguretat social de l'època. D'aquesta manera,

el municipi pot començar a fer certes inversi-
ons municipals al poble, ja que fins aleshores
pràcticament no n'havia dut a terme cap. Una
de les poques que hem pogut trobar va ser la
construcció d'una part de clavegueram.

Tot i aquest context, l'abril de 1942, es fan els primers passos per construir l'edifici consistori-
al, ja que fins aleshores sempre havia estat situat
en un edifici de lloguer. Els tràmits per iniciar
les obres s'allargaran durant anys, ja que Ramon
Vall, antic propietari d'uns terrenys, al·lega que
va vendre i cedir una part de les finques a l'Ajun-
tament durant la Guerra Civil coaccionat pel
"terror roig" i assegura que una part d'aquells
terrenys no eren seus sinó d'altres propietaris. El
problema no se solucionarà fins a finals dels anys

A la dreta, el pont de la colònia Valls
que va ser destruït durant la retirada
republicana, de la mateixa manera que el
pont de Palà de Torroella. Imatge: Anxiu
del Grup de Recerca de Palà de Torroella.

191

40. Un fet similar passarà amb el terrenys que
Enric Suades Corominas va vendre per edificar
l'escola del Mual.

Problemes amb les infraestructures, proveïments i comerç

La pèssima situació econòmica va dificultar la
reconstrucció dels danys causats per la guerra,
sobretot pel que fa a vies de comunicació. Un
dels pocs exemples que trobem en aquest sen-
tit és l'agost de 1939, quan l'Ajuntament es fa
responsable de la reconstrucció del pont sobre
el Cardener a Palà que havia estat inutilitzat en
la retirada de les tropes republicanes, amb un
cost de 13.100 pessetes. La carretera de Navàs
al Mual també estava en molt males condi-
-

ons. Els problemes derivats de la guerra s'afe-
geixen a la pèssima situació endèmica de les
infraestructures, per exemple al Mual, on en-
cara no hi havia subministrament elèctric –hi
arriba el febrer de 1941– i el de l'aigua hi era
molt precari.

Els problemes de comunicació entre els nuclis
de Palà i Navàs també es posen de relleu pel que
fa a l'assistència mèdica, ja que el facultatiu titu-
lar del municipi, el senyor Trullols, no tenia re-
sidència a Navàs sinó a la colònia. L'Ajuntament
li va demanar que es desplaçés al nucli on vivia
el gruix de la població. El metge acabarà per de-
legar l'assistència mèdica al sector no comprès a
les colònies Valls i Palà a un altre facultatiu, An-
tonio Estivill Serra, interí durant el primer fran-

quisme. El final de la guerra tampoc soluciona el problema de la manca de professors. Per fer-hi front, l'Ajuntament, el maig de 1944, declara mixta l'escola de nens de Castelladral i trasllada la de nenes a Navàs, ja que el poble comptava amb 1.990 habitants i l'antic nucli només en tenia 310. A Palà de Torroella, a mitjan anys 40 hi havia una escola amb vint nens, que tenien de mestre el sacerdot Lluís Calveras Bertran, i una de nenes i pàrvuls que estava a càrrec de sor Fredes Millán Jiménez, amb quaranta-tres nenes i set pàrvuls.

L'època de la postguerra també ve marcada pel control absolut de l'economia per part de l'estat. A Navàs ho veiem el mateix abril de 1939 quan, per controlar l'abastament d'aliments, es prohibeix que s'obrin botigues noves. El consistori va acabar promulgant un edicte en el qual només acceptava l'obertura d'establiments per part d'ex-combatents del bàndol franquista.

La situació del poble era crítica, faltava un gran nombre de productes alimentaris bàsics i la subsistència, tot i que la guerra s'havia acabat, continuava sent difícil. L'Ajuntament va demanar al delegat de proveïments llet condensada per poder atendre un gran nombre de malalts i per als nens menors de dos anys. Davant d'aquestes situacions l'Ajuntament va decidir prohibir la mendicitat al carrer. També és l'època de les cartilles de racionament i l'estraperlo. Per si no n'hi hagués prou, les males condicions de vida van afavorir l'aparició de

L'Ajuntament de mitjan anys 50, amb el Dr. Joan Vilarnau d'alcalde, acompanyat de mossèn Josep Rota Serra. Imatge: Fons familiar Josep Vidal Calmet.

problemes sanitaris, com el tifus, del qual es té constància de quatre o cinc casos l'agost de 1941.

6.3. EL CARÀCTER TOTALITARI DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA

La política repressiva del nou estat franquista pretenia infligir un càstig exemplificant i desmobilitzador per aconseguir atemorir, neutralitzar i eliminar els opositors i controlar la població. No hi havia cap interès per reintegrar els vençuts, per buscar conciliació, només se'ls volia sotmetre. Les paraules del general Queipo de Llano *“la acción tiene que ser en extremo violenta para reducir lo antes posible al enemigo, que es fuerte y bien organizado”* resumeixen bé aquesta actitud del règim.

Tant la repressió com el control social es van convertir en elements fonamentals de la nova societat al voltant dels quals s'anava construint el consens que el règim necessitava per consolidar-se. En aquest sentit, com han apuntat diversos autors, la implicació de la societat civil en el procés, com veurem més endavant, va ajudar a consolidar un règim que incitava les delacions. Com apunta l'historiador Javier Rodrigo, es tractava de dur a terme una política encaminada a la subjugació de la resistència i la creació d'una xarxa de consens per implantar el franquisme des de baix.

En aquest sentit, és extraordinari el desplega-

ment administratiu que va fer el règim des del mateix gener de 1939. I és que a banda de les primeres execucions que van tenir lloc durant l'entrada de les tropes i les setmanes següents, tota la repressió estava recolzada per un corpus jurídic de lleis. La documentació generada per tot aquest aparell judicial, militar i administratiu és ingent. Tota una maquinària estatal al servei de la repressió.

A part de les depuracions que ja hem tractat a l'inici del capítol, en els següents apartats intentarem descabdellar tots els sistemes que va engegar el règim: contra què i contra qui anaven dirigits i quins van ser els ciutadans del terme de Castelladral que els van patir. Les primeres víctimes van ser els soldats que servien a les files republicanes i van ser fets presoners, que van passar per camps de concentració i batallons de treballadors. El cos principal i més contundent d'aquesta repressió el van exercir els tribunals militars amb les seves detencions, consells de guerra, condemnes a presó i penes de mort. Les confiscacions de les propietats dels considerats responsables dels crims era tasca del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, mentre que la Causa General assenyalà, en una espècie d'exorcisme col·lectiu, els principals responsables de les morts i destrossa de béns patrimonials durant la guerra.

Aquesta repressió era més forta fins i tot a les petites localitats, com ha demostrat en els seus estudis Conxita Mir, ja que en aquestes

comunitats “el coneixement mutu de les persones multiplicava el valor coercitiu dels elements que intervenien en el procés repressiu”. Era en aquests llocs on la repressió i el terror eren més efectius per generar cohesió al voltant del nou règim. En molts dels sumaris militars els informes de la Falange, l'Ajuntament, la comandància de la Guàrdia Civil i les declaracions de testimonis són idèntics, fet que demostra com es va crear un entramat orquestrat en unes declaracions que havien estat prèviament consensuades. Aquest consens social té com a protagonistes les famílies vencedores del conflicte, i per a molts dels seus membres aquesta participació va constituir una espècie d'iniciació a la política que en el cas de Navàs s'allargarà durant dècades. Tot això a través d'un règim que emparava les seves pretensions de revenja, com bé apunta Conxita Mir en el cas d'un poble de la província de Lleida.

La repressió va tenir una doble incidència envers les dones que a banda de ser sotmeses per republicanes també ho van ser pel seu gènere i sobre les quals va caure tota la força moralitzant del règim franquista. La duresa del món penitenciari, la redempció de penes per treball, els alliberats sota estricta vigilància i els desterraments van marcar la vida dels condemnats durant els anys 40; i també la dels molts reclutes considerats desafectes i que van haver de passar per camps de treball. Tota aquesta maquinària va caure sobre una població, com en el cas de Navàs, on la ma-

joria de persones amb responsabilitats polítiques durant l'època republicana o les que podien haver estat considerades culpables dels crims comesos havien marxat a l'exili.

6.4. NAVASSENS EN CAMPS DE CONCENTRACIÓ I EN BATALLONS DE TREBALLADORS

Els camps de concentració franquistes es van crear per poder classificar el gran nombre de presoners que queien en mans de les tropes rebels durant el conflicte, en funció de la seva dissidència política, real o potencial. Era la primera etapa d'un llarg camí que recorrerien molts dels capturats. A més a més, les males condicions existents en aquests camps servien per accentuar dramàticament la iniciació de la repressió contra els vençuts. Lèxit d'aquest sistema va fer que molts d'aquests camps no es tanquessin després del conflicte i van continuar oberts per recloure, per exemple, els que van decidir tornar de l'exili.

Per donar sortida al gran nombre de presoners que s'anaren acumulant durant els tres anys de guerra es van formar els batallons de treballadors, en els quals els soldats presoners s'encarregaven de fer construccions militars i reconstruccions civils. Aquests batallons rebien els soldats classificats amb la lletra B (desafectes) i amb les sigles AD (afectes dubtosos). Per una banda tenien un alt rendiment econòmic gràcies al cost mínim

que suposaven (l'estat pagava 1,90 pessetes, de les quals descomptades les despeses de manteniment quedaven 25 cèntims per al treballador), i per altra suposaven una continuació de la repressió a causa de la gana, el fred, el maltractament i les males condicions existents. Els presoners estaven en aquestes unitats mentre no arribaven els avals o denúncies.

La garantia dels avals l'obtenia el presoner escrivint als familiars del lloc d'origen per demanar que aconseguissin declaracions firmades dels agents locals, membres de FET y de las JONS, el capellà, l'alcalde o el guàrdia civil, en què es demostrés la seva adhesió al *Movimiento*. Aquest procés podia ser summament lent en el cas de les persones compromeses amb la República, ja que la guerra i l'exili havia separat moltes famílies.

L'any 1937 es van crear les comissions classificadores de presoners, vinculades a les auditories de guerra, que eren les encarregades d'administrar els avals dels presoners. També es va crear la inspecció general de camps de concentració de presoners i presentats, que unificava i centralitzava la problemàtica dels presoners de guerra i homogeneïtzava els camps de concentració.

Amb el pas dels mesos, una gran part d'aquests presoners van ser o bé deixats en llibertat (els identificats amb la lletra A, que eren els "afectos al Movimiento") o bé enviats a les presons de les províncies d'origen per ser jutjats en un consell de guerra (identificats amb la lletra C). Aleshores, a partir del juliol de 1940, aquestes unitats es re-

convertiren en batallons disciplinaris de soldats treballadors, és a dir, incorporaren joves de les lleves compreses entre 1936 i 1941, soldats de la República, que havien estat convocats novament per fer el servei militar i classificats com a *desafectos* per les caixes locals de recluta. Es tractava, doncs, d'un servei militar especial. Una vegada acabada l'estada als batallons havien de fer el servei militar en una unitat armada convencional.

Probablement, a banda de l'exili republicà, els camps de concentració i els batallons de treballadors són el sistema repressiu que va afectar més persones. Segons l'historiador Javier Rodrigo, en acabar la guerra els camps de concentració albergaven dos-cents quaranta mil presoners, d'aquests quaranta mil en camps catalans. Santos Julià situa el total de persones en més de cinc-centes mil, repartides en cent quatre camps. Borja de Riquer i Joan B. Culla estimen que més de cent mil catalans hi van passar. A Catalunya, per exemple, n'hi havia a Horta (Barcelona), Cervera, Reus, Tarragona, Figueres, Lleida (Seu vella, seminari vell i seminari nou) i a Manresa, que va ser clausurat el juny de 1939 i servia per albergar dos mil homes capturats pels cossos de l'exèrcit d'Aragó i Maestrat.

El gener de 1939 hi havia cent dinou batallons de treballadors disciplinaris amb 87.600 presoners a tot l'estat. A Catalunya, el juliol de 1939 hi havia vint batallons, en els quals treballaven 13.600 presoners (dos d'aquests a Manresa). Els presoners s'organitzaven des dels camps

Targetes postals enviades des dels camps de concentració de Bilbao i Santonja a l'alcalde de Navàs, el

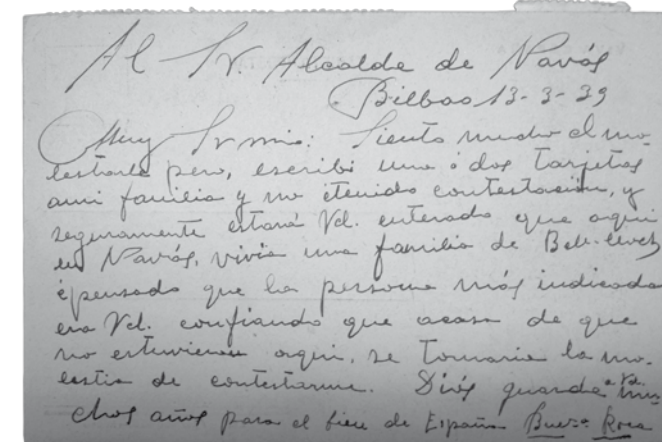
març de 1939, mitjançant la qual es demanaven avals per poder-ne sortir. Imatges: Arxiu Municipal de Navàs.

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

de Reus i Figueres i cada batalló estava constituït per quatre companyies (cadascun tenia entre cent i dos-cents treballadors). L'any 1940 en trobem tres a la comarca del Bages: a Manresa, a Sant Joan de Vilatorrada i a Sant Vicenç de Castellet. Coincidint amb la desaparició dels batallons de presoners, el juliol de 1940, la seva presència a Catalunya també va anar retrocedint. A banda de la seva tasca repressiva també s'hi realitzaven actes de propaganda, a base de conferències, lectures i oficis religiosos.

Es fa difícil saber el nombre exacte de navassencs que van passar per camps de concentració i batallons de treballadors a causa de la dispersió de la documentació, l'elevat nombre de camps i la falta de centralització de les dades. A partir de diverses fonts hem pogut establir la següent relació, que conté vuitanta-vuit noms (vegeu el quadre 24).

La majoria d'aquestes persones van ser fetes presoneres a partir de l'abril de 1938 amb l'arribada de les tropes franquistes al territori català i l'inici dels enfrontaments al Segre i a l'Ebre. Amb la informació obtinguda a partir del quadre anterior podem veure que molts navassencs van ser internats en camps del nord peninsular, de la zona del Cantàbric, com Santonja, Bilbao, Santander o Sant Sebastià, i al camp d'Aranda del Duero. Pel que fa als camps catalans, el contingent més nombrós el trobem a Cervera i Lleida, però a la llista, com podem observar, la diversitat geogràfica és significati-

QUADRE 26. HABITANTS DEL MUNICIPI DE CASTELLADRAL EN CAMPS DE CONCENTRACIÓ, BATALLONS DE TREBALLADORS I BATALLONS DISCIPLINARIS DE SOLDATS TREBALLADORS				
Cognom i nom	Naixement	Camp de concentració (1938-1942)	BDST	Observacions
Alegre Obradors, Ramon	1911	Barbastre (Osca)		
Berengueras Obradors, Antoni	1911	Deusto (Biscaia)		
Bonals Ferrer, Salvador	1904	Igualada Poble Nou (Barcelona)		Regidor durant l'any 1937 Sotmès a consell de guerra
Calderó Estadella, Enric		Santa Espina (Valladolid)		
Calmet Massanés, Genaro			BT 7	
Calmet Bartomeus, Conrad	1885	Figueres		Regidor durant l'any 1937-38 Consell de guerra
Calveras Bertran, Enric	1915	Deusto (Biscaia)		
Camprubí Arderiu, Miquel	1911	Escolapis de Bilbao (des. 38) Santoña (Cantàbria)		Fet presoner el 1938 Consell de guerra Executat al Camp de la Bota
Capdevila Serra, Estanislau	1919	Escolapis de Bilbao		Consell de guerra
Capdevila Serra, Francesc	1914	Porta Coeli (València)		Consell de guerra
Carbonell Martí, Josep		Santoña (Cantàbria)		
Cardona Budoy, Joan	1908	Sant Sebastià		
Casas Grau, Lluís	1907	Hospital Militar de Deusto (Biscaia). Tabacalera de Bilbao		Ferit. 13 mesos al camp de presoners de Bilbao. Consell de guerra
Castellana Planas, Joan	1913-1916	Cervera		Consell de guerra Executat al Camp de la Bota
Catlà Vall, Ramon		Barbastre (Osca)		
Codina Bernadich, Josep	1903	Toro (Zamora)		President del comitè d'empresa de la fàbrica Forcada. Consell de guerra
Codina Clos, Ramon	1910	Rota (Cadis)		Consell de guerra
Comellas Vila, Ramon		Catuera (Badajoz)	BT 14	
Corominas Corominas, Pere		Cervera		
Costa Casas, Antoni		Santoña (Cantàbria)		Va ser fet presoner en voler-se unir al bàndol nacional després de la retirada republicana de Catalunya. A partir de 1939 serà agutzil i escorxador.

Cognom i nom	Naixement	Camp de concentració (1938-1942)	BDST	Observacions
Cot Griera, Jesús			BT 7	
De Oro Fornell, Antoni	1906	Aranda de Duero (Burgos)		
Deig Fàbregas, Antoni		Santander		
Diví Reverter	1917	Santander		
Escudé Riera, Joan	1913	Benalua (Alacant). Castell de Santa Bàrbara (Alacant). Elx (Alacant)		Regidor durant l'any 1936. Consell de guerra
Espinalt Vilà, Àngel	1920	Sant Sebastià. Bilbao. Deusto (Biscaia)		
Flotats Solé, Pere		Santoña (Cantàbria)		
Freixes Puigbò, Àngel		San Marcos (Lleó)		
Gabarrós Figols, Joan		San Pedro de Cardena (Burgos)		
Gabarrós Fornell, Joan	1902	Sant Sebastià		
Garrote Marín, Patrici		Santander		
Ginesta Basso, Joaquin	1904	Santa Magdalena (Santander)		
Grané Suagas o Suades, Agustí	1908	Cervera		
Graus Vila, Ramon		Bagà	BT 19	
Iglesias Escalé, Ramon		San Marcos (Lleó)		
Iglesias Vilalta, Francesc	1906	Sant Sebastià		
Jordana Marmí, Joan		Barbastre (Osca)		
Llagostera Sersres o Serarols, Ramon	1918	Santander Blanes	BT 16 i 22	
Llorca Domènech, Joan Baptista	1898	Horta (Barcelona)		Depurat
Llorca Estruch, Salvador		Santoña (Cantàbria)		
Malagarriga Serchs, Isidre		Santoña (Cantàbria)		
Manuel Miguel, Joan		Haro (la Rioja)		
Mares Tesa, Josep		Santander		
Mas, Pere		Cervera		

Cognom i nom	Naixement	Camp de concentració (1938-1942)	BDST	Observacions
Masana Escalé, Josep	1915	Deusto (Biscaia)		
Molas Serra, Josep		Lleida		
Molgosa Valldaura, Ramon	1906	Cervera		Regidor els anys 1936-39 Conseller de defensa i seguretat Consell de guerra
Obradors Casahuga, Joan		Aranda de Duero (Burgos)		Palà de Torroella
Oliveras Jubany, Pere		Oiartzun (Guipúscoa)	BT 84	
Ortiz Vidal, Jesús		Longares (Saragossa)	BT 13	
Pagès Solé, Josep	1911	Castell de Montjuic (Barcelona)		Depurat de l'exèrcit i el magisteri
Pessarrodona Colillas, Àngel	1909	Igualada		Palà de Torroella
Prats Ribas, Damià	1920	Guadalajara Lleida	BT 115 BT 19	Es va evadir el març de 1941
Puig Expósito, Urbici		Saragossa		
Puig Expósito, Josep	1901	Burgos Lleida		Consell de guerra
Puig Pujolar, Jaume	1905	Burgo de Osma (Sòria)		
Pujol Bernades, Eudald		Santoña (Cantàbria)		
Pujol Casas, Ramon		Burgo de Osma (Sòria)		
Pujol Vilanova, Joan				
Ribera Camprubí, Josep	1916	Gallur (Saragossa)		Va morir a la presó
Ribó Vilanova, Josep		Santoña (Cantàbria)	BT 8	
Roca Caus, Bonaventura		Colegio Patronato (Bilbao)		
Rovira Gamisans, Joan	1912	Vitòria		
Sagués Font, Miquel			BT Mallorca	Palà de Torroella
Salada Amblàs, Josep		Santoña (Cantàbria)		
Santasmusana Serra, Pasqual	1908	Sant Sebastià		
Sarri Rovira, Miquel	1905	Tarragona Almansa (Albacete)		Havia estat responsable de recaptar arbitris i de l'escorxador municipal. Consell de guerra
Sellarès Santamaria, Lluís		Santa Maria de Huerta (Sòria)		
Sellarès Santamaria, Rossend		Santoña (Cantàbria)		
Sellarès Vilardaga, Enric	1917	Santander		

Cognom i nom	Naixement	Camp de concentració (1938-1942)	BDST	Observacions
Serena Rivera, Ramon	1920	Valladolid		
Serra Corominas, Maties o Marcel·lí	1906	Aranda de Duero (Burgos)		
Serra Junyeny, Ramon	1906	Betanzos (Pontevedra)		
Solà Camprubí, Miquel <i>Farrarol</i>	1910	Plasència Saragossa		Fet presoner l'octubre del 38 Consell de guerra Executat al Camp de la Bota
Solà Turné, Lluís	1899	Aranda de Duero (Burgos)		
Soler Pesetó, Isidre	1909	Aranda de Duero (Burgos)		
Suades Pujol, Joan	1909	Cervera		
Suñer Vilanova, Josep	1918	Aranda de Duero (Burgos)		
Tallan Romans, Ramon	1919	Tarifa (Cadis)	BT 132	Palà de Torroella
Torradabella Vidal, Ramon	1899	Olmedo (Valladolid)		
Torrents Esquius, Ramon		Cervera		
Treserra Pons, Marcel·lí	1919	Estella (Navarra)		Palà de Torroella
Trull Suiño o Vinyó	1909	Santander		Palà de Torroella
Uró Salas, Jaume	1915	Santander		
Valldaura Camprubí, Alfons <i>Mambla</i>	1911	Orduña (Biscaia)		Consell de guerra
Valls Flotats, Jaume	1912	Deusto (Biscaia)		Consell de guerra
Viladrich Tren, Pere	1900	Deusto (Biscaia)		
Viñas Bertran, Josep	1914	Aranda de Duero (Burgos)		Regidor de 1942-45

FONT: AGM / ANC / AMN / ATMTT.

A la pàgina següent, a l'esquerra, document del camp de concentració de Santoña (Cantàbria), del desembre de 1938, en el qual es demana que es modifiqui la classificació del pres

Miquel Camprubí Arderiu del grup Ad (afecte dubtós) al grup C, que corresponia als presos considerats més perillosos. Això es feia després d'haver rebut alguna denúncia o

informes negatius de la localitat d'origen. A la dreta, certificat de defunció del mateix pres, executat el novembre de 1939 al camp de Bota. Noti's l'expressió "hemorràgia interna"

utilitzada com a eufemisme de causa de la mort. Imatges: Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercer.

va ja que un altre dels objectius repressius era enviar els presoners com més lluny millor dels llocs de residència.

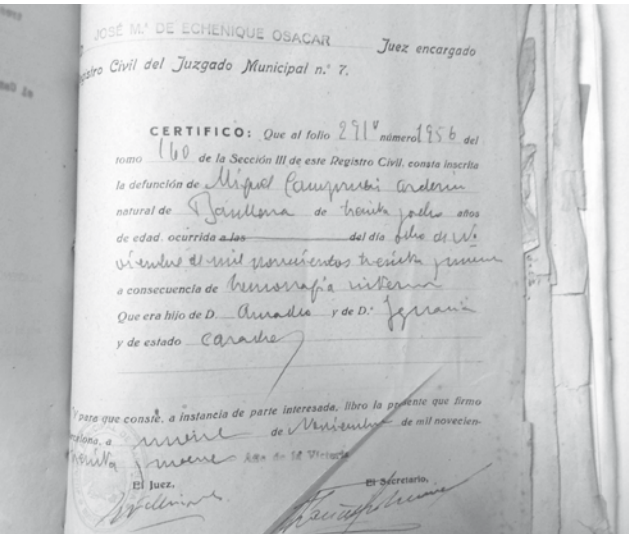
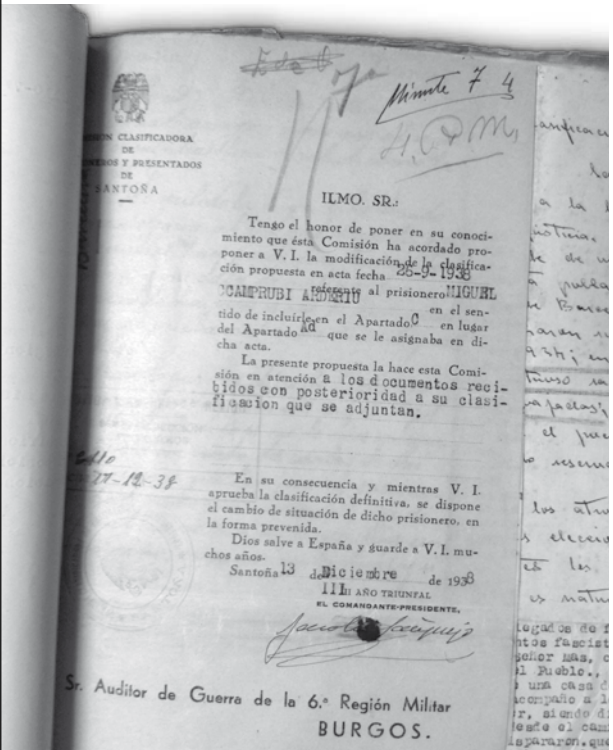
En aquests camps trobem persones d'ideologia heterogènia, ja que com hem dit acollien tots els soldats presoners republicans, entre els quals hi havia gent que no simpatitzava amb la República però que havia estat mobilitzada. En el cas de Navàs, hi trobem persones que van formar part de l'Ajuntament franquista en la immediata postguerra o futurs funcionaris municipals. Fins i tot persones que després van tenir un paper actiu en l'acusació i delació de veïns sotmesos a consells de guerra. Lògicament, aquests eren els primers que sortien dels camps, ja que comptaven amb les relacions personals i de parentiu amb els nous poders fet que afavoria l'obtenció dels avals.

A l'altre extrem trobem els navassencs que van ser sotmesos a consells de guerra, en total setze d'aquests vuitanta-vuit presos (un 18%) van acabar passant per la jurisdicció militar, dos dels quals van ser executats. Es tracta d'una xifra molt similar a la que Oriol Dueñas dona en el cas d'Olesa de Montserrat (20%). En aquests casos s'esperava obtenir la màxima informació del pres abans d'enviar-lo a la presó provincial del seu lloc de residència, en aquest cas la model de Barcelona.

Un dels casos més significatius i curiosos i que il·lustra tot aquest procés és el de Damià Prat Ribas, nascut el 1920. En acabar la guerra era a

Madrid i va ser reclòs al camp de concentració de Guadalajara, on es va estar fins al 15 d'abril. Va ser posat en llibertat, probablement per algun aval, i va tornar a Navàs. El maig de 1940 va ser cridat a files i destinat al batalló de soldats treballadors disciplinaris número 115 i després al 19, a Lleida, d'on es va evadir el març de 1941, de fet és l'única fuga que coneixem; s'emboscàrà durant uns anys en una masia del Solsonès per després participar en l'intent de conquesta dels maquis l'any 1944, després de la qual serà fet presoner.

Altres dels exemples significatius són el de Miquel Camprubí Arderiu, que segons sembla va ser fet presoner a Lleida l'abril de 1938 i traslladat a Bilbao. El 20 de desembre de 1938 és al camp de concentració de Santoña, on, abans d'acabar la guerra, ja arriben cartes inculpatòries de veïns de Navàs que l'acusaven d'haver participat en crims comesos a l'inici de la guerra. Aleshores es va decidir modificar-li la classificació d'AD (afectes dubtosos) a C (que eren els considerats més perillosos). Amb el final del conflicte serà traslladat a Barcelona, sotmès a consell de guerra i executat. També es ben revelador el cas de Josep Ribera Camprubí, que el març de 1939 està empresonat al camp de Gallur (Saragossa), on coincideix amb un sergent franquista de Navàs que l'identifica. El pres feia servir el nom de Josep Camprubí probablement per allargar al màxim la seva identificació. A primers del 1940 arriben els

informes inculpatoris de Navàs i és traslladat a la presó de Manresa. El gener de 1941 s'inicia la instrucció del sumaríssim de guerra que s'allarga durant mesos. El juny de 1942 morirà en aquesta presó a causa d'una tuberculosi pulmonar.

De fet, ja hem parlat de les males condicions de vida existents en camps de concentració, batallons de treballadors i presons, que afegien un grau més de crueltat a la imposada per la maquinària de l'estat franquista. De fet, des del final de la guerra a Catalunya, el febrer de 1939, fins l'any 1943, diversos ciutadans del terme de Castelladral van morir de malalties provocades directament per les males condicions existents als diferents camps i presons. L'historiador Francis-

co Moreno calcula que 5.266 presos van morir a tot Espanya durant aquells anys i d'aquests, 648 a Catalunya, fruit de les condicions infrahumanes en què es vivia a la presó. A partir de la diversa documentació hem pogut establir aquesta llista de deu persones mortes per malalties en diferents aparells repressors de postguerra (vegeu el quadre 27).

Quatre d'aquestes persones van morir justament després de la guerra, sense tenir constància certa de si van passar per camps de concentració, tot i que, com la resta de soldats, probablement hi havia passat. Tres van morir en camps de concentració, dos en presons (pendents de ser sotmesos a consells de guerra) i un darrer mentre feia el servei militar a Melilla.

L'APUNT

LA CAUSA GENERAL

En l'intent del franquisme de practicar un repressió total i que els fets produïts durant la Guerra Civil no quedessin impunes, el nou règim va iniciar el 26 d'abril de 1940 la Causa General. El seu objectiu, a partir de la llei aprovada en aquella data, era literalment el d'*“investigar cuanto concierne al crimen, sus causas y efectos, procedimientos empleados en su ejecución, atribución de responsabilidades, identificación de las víctimas y concreción de los daños causados”* des del 18 de juliol de 1936.

Per fer-ho es va crear una figura específica, el fiscal en cap de la Causa General, que depenia del ministeri de Justícia. Per recollir tota la infor-

La Causa General, conservada a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, recollia els principals danys sobre béns materials i assassinats causats a partir del cop d'estat del juliol de 1936 a la zona republicana.

mació que conté s'enviaven qüestionaris als ajuntaments sobre atemptats contra persones i béns mobles. Es tractava, doncs, d'una causa civil, que pretenia ser global, més enllà de l'actuació de la jurisdicció militar. La seva redacció es va allargar fins als anys 60.

La Causa General de Castelladral té 256 pàgi-

nes. Es va iniciar el novembre de 1940, el fiscal instructor en va ser Eugenio Carballo Morales i els secretaris, Ramon Grau Badia i Juan Martí Vilanova. La seva estructura és similar a les de les altres localitats, i s'inicia amb una relació dels assassinats comesos durant l'època i la destrucció dels béns mobles, bàsicament crema i saqueig de les esglésies del municipi i confiscació de propietats. Al costat de cada un dels fets es proposa un llista de persones sospitoses d'haver-hi participat. A continuació, el fiscal inicia les diligències per obtenir informació de cadascun dels assassinats. La majoria de les vegades els acusats són a l'exili i empresonats. Les poques vegades que algú està en llibertat se li pren declaració, com en el cas de Guadalupe Safont Vila, que ja havia estat a la presó i alliberada sense càrrecs. Pel que fa als testimonis i acusadors, a banda dels familiars de les persones executades, hi trobem els mateixos

personatges, funcionaris municipals, que participen en els sumaris militars. La majoria d'indagacions es van fer entre els anys 1941 i 1943, a

partir d'aleshores les peticions d'informes a les autoritats es van allargant en el temps. El darrer document és de l'any 1963.

Amb data del 17 de juny de 1941 trobem un informe de la Guàrdia Civil de Balsareny que pretén ser un resum de l'ordre públic a Navàs abans del 18 de juliol i dels principals represen-

tants de sectors d'esquerres a la localitat. De fet, es tracta de tot menys d'això, ja que en el primer punt sobre l'ordre públic abans del 18 de juliol la situació assegura que era bona, quan hem pogut veure com es va desenvolupar la República a la localitat. En el punt tres s'intenta fer una llista de l'organització “del terror marxista” i apareixen més de cinquanta noms i cognoms de gent que estava relacionada amb els partits i sindicats d'esquerres o republicans. També es interessant un document de l'alcaldia de Castelladral en què denuncia l'expropiació de terres, la tala de boscos i la confiscació de cotxes, matalassos i mobles. La Causa General també va servir per a les exhumacions de cadàvers de les víctimes de la rereguarda republicana i el seu digne enterrament.

La Causa General servirà per justificar la guerra documentant les atrocitats de la violència a la zona republicana i legitimar la posterior repressió franquista, quan en el fons la violència a la rereguarda republicana va aparèixer després del cop d'estat del 18 de juliol. D'aquesta manera es volia compensar les persones víctimes d'aquesta violència i, segons l'historiador Julián Casanova, confirmar “*la división entre vencedores y vencidos*”.

Tots els documents que la integren són disponibles a la xarxa al portal web del ministeri d'Educació, Cultura i Esport.

6.5. LA JURISDICCIO MILITAR: CONSELLS DE GUERRA I PENES DE MORT

El principal puntal de la repressió franquista, els consells de guerra, van començar a configurar-se el mateix juliol de 1936. La Junta de Burgos, establerta com a govern provisional, va declarar l'estat de guerra el 28 de juliol de 1936 (mantingut fins al 1948), per la qual cosa tots els delictes quedaven sotmesos al Codi de Justícia Militar. Tenia la seva base en els consells de guerra, encarregats de jutjar tots els que es van oposar a l'aixecament militar i defensaven el Govern del Front Popular. Uns processos que el mateix general Queipo de Llano va assegurar que eren una “parodia”, ja que els fets estaven “*prejuizados ya de antemano*”.

Com ja hem anunciat en el cas d'altres eines repressives, aquests judicis es fonamentaren en la llei de responsabilitats polítiques del 9 de febrer de 1939 que declarava la “*responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde 1º de octubre de 1934 y antes del 18 de julio de 1936 contribuyeron a crear y agravar la subversión de todo orden (...) y de aquellas otras que a partir de la segunda de dichas fechas se hayan opuesto o se opongan al Movimiento nacional con actos concretos o con pasividad grave*”.

Aquesta llei, doncs, establia el que el mateix Serrano Suñer va declarar com a “justícia al revés”, i en una mena de retroactivitat esperpèntica demanava responsabilitats per activitats que l'any 1934 eren legals.

S'iniciava així la part de la repressió més ferotge

QUADRE 27. HABITANTS DEL MUNICIPI DE CASTELLADRAL MORTS PER MALALTIES CONSEQÜÈNCIA DE L'APARELL REPRESSIU FRANQUISTA (1939-1945)

Cognom i nom	Causa de la defunció	Data de la mort	Lloc
Corominas Corominas, Pere	Tífus	07/03/39	Camp de concentració de Cervera
Freixes Puigbò, Àngel		28/02/39	Camp de concentració de San Marcos
Iglesias Escalé, Ramon		05/04/39	Camp de concentració de San Marcos
Junyent Serra, Josep			Camp de concentració de San Marcos
Mas Manubens, Joan	Úlcus gàstric	10/04/39	Presó Model de Barcelona
Ribera Camprubí, Josep	Tuberculosi pulmonar	16/06/42	Presó de Manresa
Suades Serra, Antoni	Paràlisi bulbar	20/03/39	Hospital militar de Lleida
Tallans Romans, Josep	Enteritis	30/11/43	Hospital militar de Melilla
Vilarrasa Forasté, Felip	Tuberculosi	06/03/42	Palà de Torroella
Vilarrasa Forasté, Joaquim	Tuberculosi	03/02/45	Palà de Torroella

FONT: AMN / ATMTT / CHCC / Fonts orals.

de l'estat franquista. La historiadora Conxita Mir ha demostrat com en el cas de diversos pobles de la província de Lleida aquesta repressió la majoria de les vegades sorgia a nivell local amb una doble intenció, la d'acabar amb qualsevol tipus de contes-tació i dissidència política i com a venjança pels fets violents de la rereguarda. Aquest fet implicava la participació de les autoritats locals i empleats muni-cipals d'una banda, i de l'altra, dels familiars de gent assassinada. En aquest sentit esdevenia una clara venjança pels fets ocorreguts, encara que la majoria dels responsables haguessin mort a la guerra o mar-xat a l'exili. Si observem les víctimes de la repressió també veurem com en molts casos, en absència de la persona a qui es volia acusar, es jutjava i condem-nava un altre membre de la família.

A l'arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer

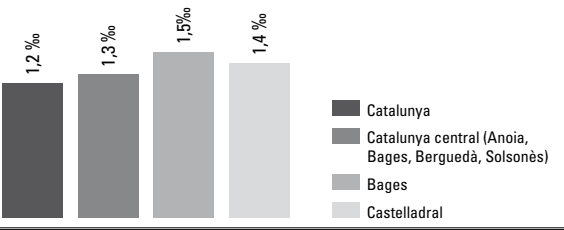
de Barcelona que custodia els procediments inici-ats dins la jurisdicció militar hem trobat 120 perso-nes amb algun vincle amb el municipi de Castella-dral (incloent-hi els nuclis de Navàs, Castelladral, el Muijal, Sant Salvador de Torroella, Palà i Valls de Torroella). Seguint el criteri emprat a la resta de la publicació hem descartat les quaranta-quatre persones que no vivien al municipi i a la colònia de Valls de Torroella quan es van produir els fets jutjats i que no tenen altre vincle amb el municipi de Castelladral, més enllà de l'origen de l'acusat. Per tant, hem localitzat setanta-sis persones a les quals es van obrir sumaris sobre una població que l'any 1936 tenia 3.701 habitants, xifra que significa un vint per mil del total. Al total de Catalunya es calcula que, entre 1939 i 1945, prop de quaranta mil catalans van ser jutjats per consells de guerra.

Si agafem la base de la població de 1936 això supo-sa un 13,7 per mil del total.

Pel que fa als afusellats, Solé i Sabaté estableix en 3.386 el nombre d'afusellats a tot el Principat, que significa un 1,2 per mil del total de la població. Una xifra similar es dona a les comarques de la se-tena regió (Bages, Anoia, Solsonès i Berguedà), un 1,3 per mil. D'aquestes, el Bages és la que presenta un percentatge més elevat d'execucions, un 1,5 per mil (amb 149 afusellats). En el cas de Navàs hem pogut confirmar la xifra que dona aquest mateix autor, cinc afusellats, que representaria un 1,4 per mil del total. Així podríem afirmar que si bé al municipi de Castelladral es van detenir i es van sotmetre a consell de guerra un major nombre de persones respecte del total català, les xifres d'exe-cucions són molt similars. Aquest fet es podria ex-

plicar pel gran èxode que hi va haver al municipi un cop acabada la guerra.

GRÀFIC 8. EXECUTATS DURANT LA POSTGUERRA A CATALUNYA (1938-1953)

FONT: Solé, J. M. *La repressió franquista a Catalunya: 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

Segons l'estudi fet per Josep Maria Solé i Sa-baté, la repressió a la Catalunya central repre-senta un 7,6% del total dels afusellats pel primer

QUADRE 28. NAVASSENS EXECUTATS AL CAMP DE LA BOTA							
Cognom i nom	Nascut a	Data	Professió	Militància	Detingut	Consell celebrat a	Execució
Solà Camprubí, Miquel	Navàs	1908	Teixidor i flaquer	CNT	23/08/1938	Manresa	15/07/1939
Padró Valldaura, Domingo	Navàs	1909	Paleta (peó)	CNT-Joventuts Llibertàries	03/05/1939	Barcelona	19/07/1939
Valls Manubens Viñots, Francesc	Navàs	1883	Pagès	UR-PSUC	26/06/1939	Barcelona	27/10/1939
Camprubí Arderiu, Miquel		1911	Mecànic de teixits	CNT	29/04/1939	Barcelona	08/11/1939
Castellana Planas, Joan	Castellnou de Bages	1916	Pagès	CNT	08/02/1939	Barcelona	29/12/1941

FONT: ATMTT.

franquisme, un percentatge que correspon al pes demogràfic que tenien aquestes comarques en el total de Catalunya, Ara bé, d'entre aquestes, el Bages és la que presenta un percentatge més alt ja que “l'eix industrial i miner del Llobregat serà fortament represaliat”, en comparació, per exemple amb altres comarques com l'Anoia.

La cronologia de les execucions és similar a la del total català. Quatre d'aquests cinc homes van ser executats l'any 1939, quan es registra el 62% del total de morts a Catalunya. El cinquè, Joan Castellana Planas, va ser mort l'any 1941, any en què el percentatge de morts totals a Catalunya és molt més baix, un 3%.

Aquests cinc afusellats eren residents a Navàs, havien nascut a la Catalunya central i van ser assassinats al Camp de la Bota. Quatre tenien entre 25 i 30 anys i eren militants de la CNT i probablement la majoria militaven a la FAI. Com hem explicat en la introducció del llibre, una gran part

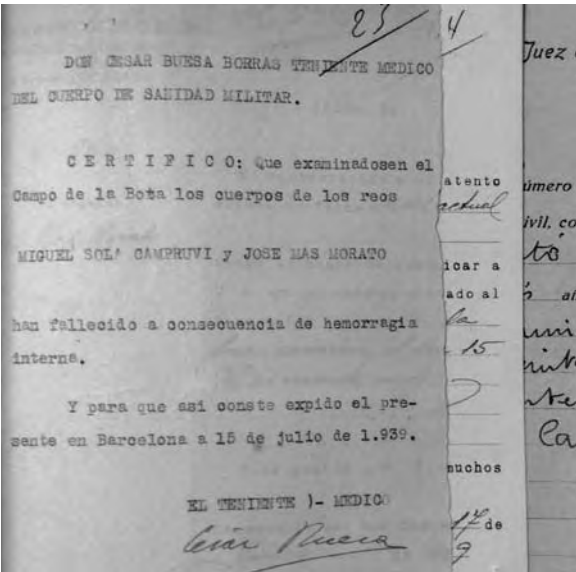
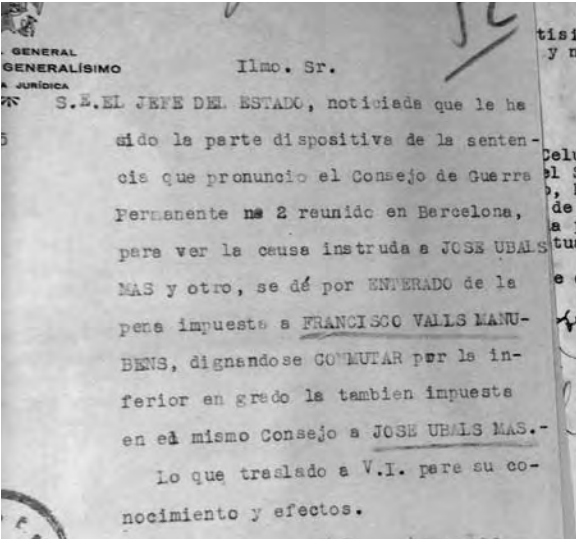
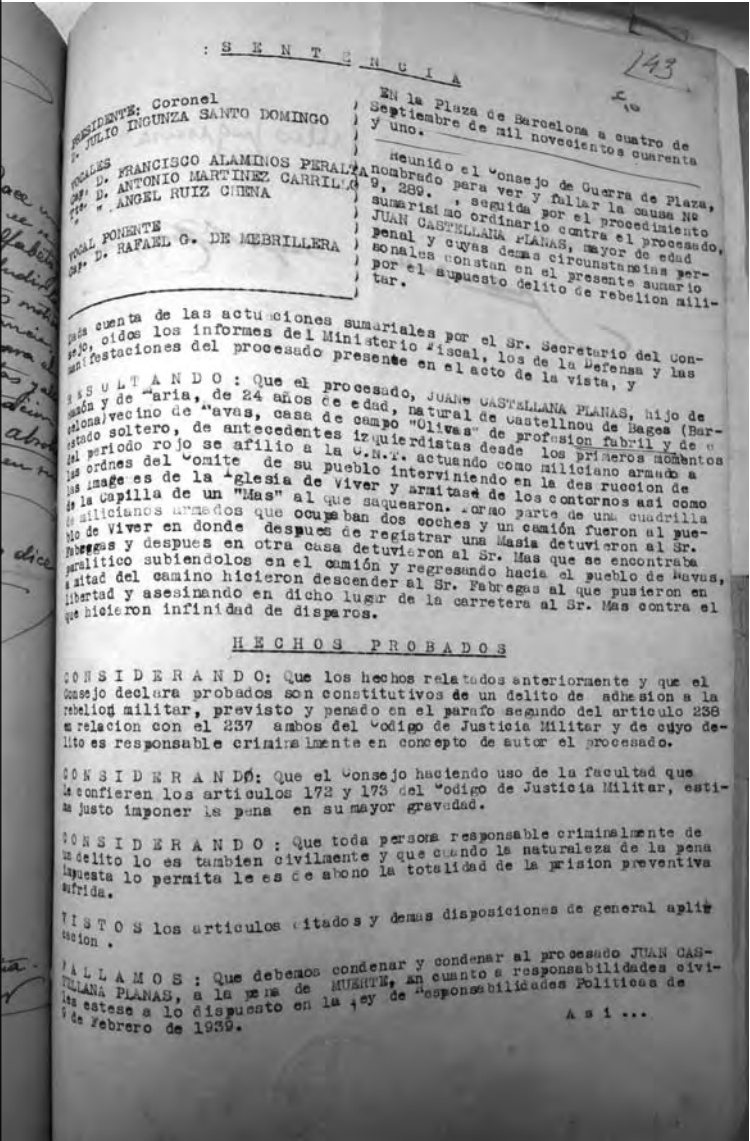
de la nostra feina de documentació s'ha basat en els 120 sumaris existents a l'Arxiu Militar Territorial Tercer de Barcelona. Detallar tot el que hi apareix donaria per fer una publicació per si sola. Tot i que n'anirem desgranant aspectes, referent a aquests quatre acusats podem dir que tots tenen en comú l'acusació d'haver participat en l'assassinat de Josep Mas Carreras el dia 25 de juliol i que se'ls considera homes d'acció de la CNT. De fet, aquest assassinat serà el que trobarem descrit més recurrentment en els diferents expedients militars. Recordem que Mas Carreras havia estat mestre durant decennis a Navàs i era una persona molt coneguda al poble. En canvi, per altra banda, hi ha assassinats comesos en la rereguarda republicana que gairebé no s'esmenten en els expedients consultats.

El cas de Francesc Valls Manubens no té res a veure amb els anteriors. És l'únic dels cinc que és detingut a Navàs i la sentència està molt

A baix, sentència del consell de guerra contra Joan Castellana Planas, condemnat a mort el 4 de setembre de 1941. A la dreta, l'“enterado” de la condemna a mort de Francesc Valls

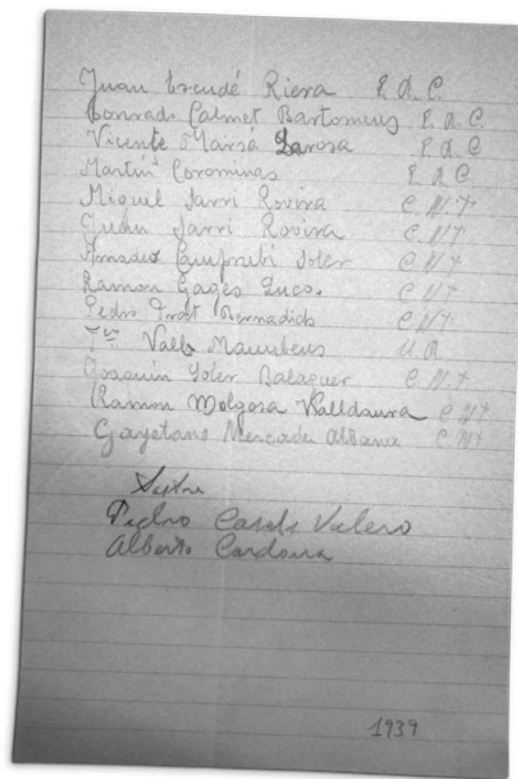
Manubens i el certificat de defunció de Miquel Solà Camprubí, executat el 15 de juliol de 1939. Imatges: Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercer.

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

poc fonamentada (per exemple, no té atribuït cap delictes de sang). A diferència dels altres tenia pràcticament 50 anys quan va ser afusellat. Era un rabassaire amb llarga tradició reivindicativa a la localitat. Se l'acusa de ser un dels fundadors del PSUC i, a més, també té un altre sumari obert per pertànyer a la Unió de Rabassaires. Dos delictes que en aquella època ja eren considerats greus. A la seva militància s'hi afegeix que el seu fill, Jaume Valls Flotats, era sospitós d'estar implicat en dos assassinats. En el moment de l'execució de Valls Manubens, el setembre de 1939, el seu fill es troba a reclus a la Tabacalera de Bilbao, però no declara fins al novembre de 1939 i els informes inculpatoris de Navàs no arriben fins al març de 1940; per tant, les autoritats desconeixien on es trobava. De fet, al sumari a Valls Manubens es deixa bastant clar amb la frase: *“que su hijo, actualmente huido y en ignorado paradero, era de los elementos más destacados”*. Ser familiar d'algú sospitós agreujava la condemna.

Conxita Mir sosté que a les localitats petites, els consells de guerra van ser la justificació per passar comptes i que molts del veredictes finals partien dels pobles, a través de la delació, i després eren els tribunals de justícia qui els legitimaven dictant les corresponents sentències. A l'Arxiu Municipal de Navàs hi ha un document datat de l'any 1939 en què es relacionen una quinzena de persones. El document és anònim i més aviat sembla una anotació feta a mode d'es-

borrany, però els noms que hi apareixen coincideixen amb els principals dirigents de l'època republicana. Entre els noms hi ha el de Francesc Valls Manubens. Dels altres que apareixen a la llista, quatre seran jutjats i condemnats a vint i trenta anys de presó i els deu restants probablement eren a l'exili.

L'abast de la repressió franquista al terme de Castelladral agafa dimensions considerables si observem la llista de les setanta-sis persones a qui es va obrir una instrucció militar (vegeu el quadre 29).

D'aquestes, no totes van ser sotmeses a consells de guerra. En divuit casos un cop feta la instrucció el jutge no va creure procedent continuar la causa. Com ja hem vist dues persones, Josep Ri-

Document de l'Arxiu Municipal de Navàs de 1939 on apareixen anotats diversos noms de dirigents de l'època republicana i la Guerra Civil, juntament

amb la seva filiació política. Imatge: Arxiu Municipal de Navàs.

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

bera Camprubí i Joan Mas Manubens, van morir a la presó. Dels cinquanta-sis judicis celebrats només dos van acabar en absolució. Com ja hem dit, es van aplicar cinc penes de mort, però se'n van sentenciar quatre més que van ser commutades. També es van aplicar quatre penes de reclusió perpètua i tres a trenta anys de presó. La resta de presos van ser condemnats de quatre mesos a vint anys.

Un dels trets més característics dels sotmesos a jurisdicció militar de Castelladral és que la seva gran majoria eren nascuts al principat. Dels setanta-sis noms obtinguts només quatre eren procedents de fora de Catalunya, i pràcticament la meitat havien nascut fora del seu nucli de residència habitual, fet que indica que Navàs era una poble de gent nouvinguda de comarques catalanes. Hi destaca l'amplitud d'edat, ja que per una banda hi trobem joves de 20-25 anys però també persones que havien nascut al segle XIX i que ingressaren a la presó amb més de 50 anys. Pel que fa a les professions, sí que hi trobem un denominador comú de presència d'oficis relacionats amb el tèxtil i la pagesia, ja que pràcticament cinquanta dels setanta-sis (un 65%) treballaven en aquests sectors.

L'ingrés dels detinguts que passaven a jurisdicció militar es podia produir per dues vies. La primera és la que ja hem vist quan hem parlat de camps de concentració, és a dir, homes que van fer la guerra al bàndol republicà i que van

ser fets presoners. La segona és la d'aquells ciutadans que un cop acabat el conflicte es van quedar a la localitat i van ser denunciats per veïns del poble. En el cas del nucli de Navàs, trenta-sis dels cinquanta-sis habitants que van passar per la presó van ser detinguts al mateix poble. És a dir, un 65% van ser denunciats directament per algun veí. En aquests casos la majoria de les vegades eren funcionaris municipals els que feien la primera acusació, o bé gent que havia estat represaliada directament durant la guerra o familiars. Concretament trobem dos personatges empresonats durant la guerra mentre va córrer el rumor d'un possible desembarcament feixista a Roses (l'octubre de 1936) que participen, respectivament, en catorze i disset de les denúncies. La majoria d'aquestes es van fer del maig a l'octubre de 1939.

Un cop formulada la denúncia una parella de la comandància de la Guàrdia Civil de Balsareny es personava a la localitat i citava l'inculpat, a qui prenia declaració. La majoria de vegades era traslladat a la presó de Manresa, on s'iniciava el procés. Aleshores, el jutge militar instructor demanava els expedients a les forces vives de Navàs, al cap local de FET y de la JONS, a l'Ajuntament i a la comandància de la Guàrdia Civil de Balsareny. La majoria de vegades aquests tres informes eren calcats i deien exactament el mateix. Moltes vegades citen com a testimonis les mateixes persones que havien fet la denúncia i, per tant, sempre

QUADRE 29. HABITANTS DEL MUNICIPI DE CASTELLADRAL SOTMESOS A LA JURISDICCIÓ MILITAR

Aquesta llista correspon a les setanta-sis persones residents al terme de Castelladral durant els anys 30 que hem localitzat que van passar per jurisdicció militar, és a dir, que se'ls va obrir un sumari. A algunes d'aquestes, finalment, no se'ls va fer el consell de guerra. La xifra total de persones no correspon al nombre total de sumaris, ja que en alguns s'hi acusa més d'una persona, com l'obert contra els dirigents de la Unió de Rabassaires o el de les dones que van anar a veure els seus familiars al sud de

França (vegeu l'apunt "Un viatge a França, quatre mesos de presó").

Només hi hem incorporat tres casos que, tot i no viure aleshores al terme de Castelladral, hi havien nascut, ja que als seus sumaris es detallen fets ocorreguts al terme municipal. D'una banda, Josep Cañellas Fontellas, que aleshores vivia a la colònia Manent però al seu sumari es relata el que havia passat a la colònia Vidal al començament de la guerra en aquest s'involucrem molts navassencs, i també es descriu el

Cognom i nom	Veïnatge	Nascut a	Data	Professió	Militància
Agujeta Amado, Agapit	Navàs	Brozas (Càceres)	1908	Sastre	CNT
Alegre Obradors, Ramon	Navàs	Navàs	1911	Jornaler	ERC-UGT-FAI?
Alsina Parera, Manel	Navàs	Navàs	1903	Sastre	ERC
Alsina Parera, Pilar	Navàs	Navàs	1901	Sastre	Sense afiliació
Altarriba Òrrit, Montserrat	Navàs	Puig-reig	1909	Mestressa de casa	Sense afiliació
Artigas Triola, Maria	Navàs	Tuixén	1908	Teixidor/a	UGT
Barrera Bavia, Josep	Navàs	Navàs	1902	Clavador	CNT-FAI?
Bonals Ferrer, Salvador	Navàs	Balsareny	1904	Constructor	PSUC
Calmet Bartomeus, Conrad	Navàs	Balsareny	1884	Ferrovieri	ERC
Camprubí Arderiu, Miquel	Navàs	Barcelona?	1911	Mecànic de Teixits	CNT- FAI
Cañellas Fontellas, Josep	Navàs	Navàs (viu a la Colònia Manent, Puig-reig)	1914	Teixidor/a	CNT-RADIUM
Capdevila Serra, Elisa	Navàs	Sant Feliu Sasserra	1909		CNT-FAI
Capdevila Serra, Estanislau	El Mual	La Bassella	1919	Teixidor/a	CNT-FAI
Capdevila Serra, Francesc	El Mual	Peramola		Dependent (comerç)	CNT-FAI
Casas Grau, Lluís	Navàs	Navàs		Pagès	CNT
Castellà Pursals, Montserrat	Navàs	Berga	1908	Carnissera	CNT-FAI
Castellana Planas, Joan	Navàs	Castellnou de Bages	1916	Pagès	CNT
Cinca Sans, Rosa	Navàs	Puig-reig	1915	Dependent (comerç)	CNT
Codina Bernadich, Josep	Navàs	Navàs	1902	Teixidor/a	CNT
Codina Clos, Ramon	Navàs	Manresa	1913	Teixidor/a	CNT-ERC
Corominas Casaldàliga, Joan	Navàs	Navàs	1868	Pagès	UR
Corominas Pla, Joan	Navàs	Olius	1896	Pagès	ERC-UR

saqueig i crema de l'església de Navàs i de les parròquies del Llobregat. D'altra banda, també hi hem incorporat el de Josep Cardona Expósito i el seu fill Ramon Cardona Expósito, que aleshores vivien a l'enclavament de Malagarriga (Pinós), entre Palà de Torroella i Cardona, però que són naturals de Cal Reixes de Castelladral. Són acusats per alguns veïns de la Vall d'Hortons d'amenaces, de fer guàrdies armades, d'intents de confiscacions i de la destrucció d'esglésies, entre altres, durant el període revolucionari.

A banda d'aquests, pel que fa al nucli de Navàs, hem trobat com a mínim vint-i-nou sumaris que es van obrir a navassencs que, tot i haver nascut en aquest nucli, vivien fora del terme municipal de Castelladral quan van tenir lloc els fets que es jutjaven i per tant no tenen cap relació amb l'ocorregut a Navàs. Molts d'aquests fan referència a localitats com Manresa, Balsareny, Gaià, Puig-reig, Súria o Barcelona.

Detingut	Celebració del consell de guerra	Condemna	Pena inicial	Any de llibertat / Data i lloc d'execució
12/02/39	Barcelona	Absolució	Absolució	
04/08/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
16/09/52	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	20 anys	1961
15/03/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	6 anys	1943
	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
04/08/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	10 anys	1941
01/08/39	Manresa	Auxili a la rebel·lió	15 anys	
18/02/41	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	Pena de mort commutada a 30 anys	1947
29/04/39	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	Pena de mort	1939. Camp de la Bota
27/04/39	Barcelona	Rebelió militar	Reclusió perpètua	
13/11/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	1940
17/05/39	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	20 anys	1943
	Manresa	Adhesió a la rebel·lió	15 anys	1943
01/09/39	Manresa	Rebel·lió militar	12 anys	1941
10/11/39	Barcelona	Excitació i auxili	12 anys	
08/02/39	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	Pena de mort	1941. Camp de la Bota
12/06/39	Barcelona	Desacatament	4 mesos	1939
01/05/39	Barcelona	Pena de mort	30 anys	1943
06/06/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	15 anys	
	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
12/06/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	20 anys	1943

214

Cognom i nom	Veïnatge	Nascut a	Data	Professió	Militància	Detingut	Celebració del consell de guerra	Condemna	Pena inicial	Any de llibertat / Data i lloc d'execució
Escayola Bacardit, Teresa	Navàs	Navàs	1918	Teixidor/a	CNT		Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Escudé Niubò, Joan	Navàs	Navàs	1886	Depenent (comerç)	PSUC	26/02/39	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	12 anys	1939
Escudé Riera, Joan	Navàs		1913	Fuster/confiter	ERC-UR	22/09/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	20 anys	1943
Gómez Baladía, Salvadora	Navàs	Barcelona	1904	Mestressa de casa	Sense afiliació	01/08/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Llorca Domènech, Joan Baptista	Navàs		1898	Sastre	ERC	01/02/40	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Llorca Domènech, Vicenç	Navàs	Benimantell (Alacant)	1880	Ferrovitari	CNT	11/11/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Mas Manubens, Joan	El Muijal	El Muijal	1895	Pagès	ERC-UR	01/02/39 (aprox)	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	20 anys	Mort a la presó l'abril del 1940
Molgosa Valldaura, Ramon	Navàs	Navàs	1906	Teixidor i lampista	CNT	28/01/39	Barcelona	Adhesió a la rebel·lió	30 anys	1946
Obradors Ambrós, Francesc	Navàs	Navàs	1899	Pagès	UR	02/08/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	15 anys	
Orriols Badia, Filomena	Navàs	Avià	1913	Teixidor/a	Sense afiliació	01/08/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Ortiz Sáez, Josep	Navàs	Oriola (Alacant)	1879	Guàrdia Civil (retirat)	Sense afiliació	11/08/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Padró Perramon, Lluís	Navàs	Calders	1892	Teixidor/a	CNT	30/07/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Padró Perramon, Vicenç	Navàs	Calders	1884	Teixidor/a	CNT	31/07/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	15 anys	1940
Padró Valldaura, Domingo	Navàs	Navàs	1909	Paleta (peó)	CNT- Joventuts Llibertàries	03/05/39	Barcelona	Rebel·lió i auxili	Pena de mort	1939. Camp de la Bota.
Pagès Solé, Josep	Navàs			Magisteri	UGT	04/03/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	
Palà Aveya, Antoni	Navàs	Navàs	1889	Pagès	UR	07/03/41	Manresa	Auxili a la rebel·lió	12 anys	1941
Parcerissa Riu, Esteve	Navàs	Solsona	1903	Paleta (peó)	CNT-FAI	26/06/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	12 anys	1942
Prats Ribas, Damià	Navàs	Alpens	1920	Teixidor/a		05/03/45	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	1945
Puig Expósito, Josep	El Muijal	El Muijal	1901	Pagès	ERC?	27/02/39	Manresa	Rebel·lió militar	30 anys	1945
Puig Pujolar, Jaume	Navàs	Navàs	1906	Agutzil	CNT	20/06/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	1940
Ribera Camprubí, Josep	Navàs	Berga	1916	Paleta (peó)	CNT- FAI	01/03/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Mort a la presó el juny del 1942
Romero Santana, Amali	Navàs	Cañaveras (Conca)	1909	Sabater	Sense afiliació	08/10/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	1940
Rosell Serra, Gumersind	Navàs	Navàs	1905	Jornaler	CNT?	18/03/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	15 anys	1944?
Rosell Serra, Zenón	Navàs	Navàs	1901	Cambrer	ERC	08/07/39	Barcelona	Rebel·lió militar	12 anys	
Safont Vila, Guadalupe	Navàs	Berga	1894	Teixidor/a	CNT-FAI	25/02/39	Barcelona	Absolució	Absolució	1939
Sarri Rovira, Miquel	Navàs	Puig-reig	1906	Teixidor/a	CNT-ERC?	15/01/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	20 anys	1948?
Solà Camprubí,, Miquel	Navàs	Navàs	1908	Teixidor i flaquer	CNT- FAI	23/08/38	Manresa	Rebel·lió militar	Pena de mort	1939. Camp de la Bota.
Soler Casamitjana, Francesc	Navàs	Navàs	1895	Contramestre tèxtil	ERC-AR	27/06/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	20 anys	1942
Torradella Vidal, Ramon	Navàs	Sant Martí de Merlès	1899	Ferrer	CNT-ERC	27/06/39	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	Sense consell de guerra	1939

215

216

Cognom i nom	Veïnatge	Nascut a	Data	Professió	Militància
Valldaura Camprubí, Alfons	Navàs	Sant Martí d'en Bas	1911	Pagès	CNT- FAI
Valldaura Coll, Dolors	Navàs	Gironella	1887	Mestressa de casa i obrera	Sense afiliació
Valldaura Noguer, Pere	Navàs	Sant Martí d'en Bas	1886	Pagès	UR
Valls Manubens, Francesc Viñots	Navàs	Navàs	1883	Pagès	ERC-UR-PSUC
Valls Soler, Jaume	Navàs	Navàs (viu a la Colònia Manent, Puig-reig)	1912	Carnicer i flequer	CNT-FAI
Boix Torà, Joan	Palà de Torroella	Cardona	1889	Pagès	UR
Brunet Sala, Eusebi	Palà de Torroella	Santpedor	1913	Dependent (comerç)	UR
Brunet Tomàs, Amadeu	Palà de Torroella	Santpedor	1875	Teixidor/a	UGT- UR
Castellano Villaró, Josep	Palà de Torroella	Navès (Solsonès)	1895	Pagès	UR
Cardona Cinca, Josep	Malagarriga (Pinós)	Castelladral	1916	Pagès	
Cardona Expósito, Ramòn	Malagarriga (Pinós)	Castelladral	1886	Pagès	
Coll Serra, Josep	Palà de Torroella	Torroella	1892	Pagès	UR
Junyent Copons, Josep	Palà de Torroella	Palà de Torroella	1912	Teixidor/a	UGT
Lacarcel Expósito, Carles	Palà de Torroella	Cercs	1904	Xofer / Contramestre tèxtil	Ràdium / CNT?
Obradors Bonsfills, Josep	Palà de Torroella	Castelladral	1895	Pagès	UR
Peramiquel Sivila, Joan	Palà de Torroella	Súria			UGT
Prat Sol, Josep	Palà de Torroella	Callús	1899?	Comerç / Contramestre	Ràdium / UGT?
Ribalta Badrenas, Josep	Palà de Torroella	Pinós	1895	Teixidor/a	Ràdium
Ribalta Badrenas, Joan	Palà de Torroella	Pinós	1896?	Teixidor/a	Ràdium / CNT?
Riera Moncau, Joan	Palà de Torroella	Vic	1883	Fondista	CNT- FAI
Sabaté Agulló, Tomàs	Palà de Torroella	Súria	1880	Fuster	UGT
Tallan Romans, Ramon	Palà de Torroella	Sant Joan de les Abadesses	1919	Teixidor/a	
Torres Pérez, Teodor	Palà de Torroella	Ribes de Freser	1910	Teixidor/a	UGT
Tresserras Pons, Jaume	Palà de Torroella	Navès (Solsonès)	1914	Teixidor/a	UGT / CNT – FAI
Tresserras Pons, Marcel·lí	Palà de Torroella	Navès (Solsonès)	1916	Teixidor/a	

FONT: ATMTT.

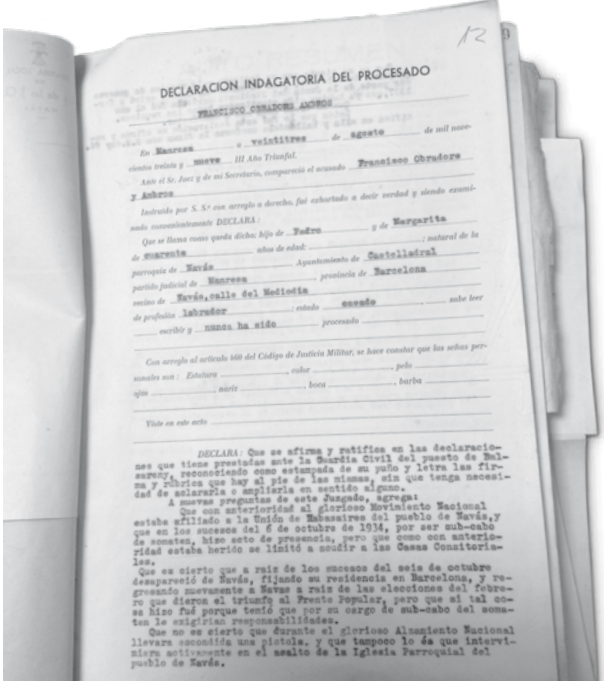
217

Detingut	Celebració del consell de guerra	Condemna	Pena inicial	Any de llibertat / Data i lloc d'execució
03/06/40	Barcelona	Rebel·lió militar	Pena de mort commutada a 30 anys	1946?
29/07/39	Barcelona	Rebel·lió militar	Reclusió perpètua	1944
12/06/39	Barcelona	Auxili a la rebel·lió	20 anys	1941
26/06/39	Barcelona	Rebel·lió militar	Pena de mort	1939. Camp de la Bota.
25/01/40	Manresa	Adhesió a la rebel·lió	Pena de mort commutada a 30 anys	1950
10/02/39	Manresa	Auxili a la rebel·lió	15 anys	1942
05/05/39	Manresa	Rebel·lió militar	Reclusió perpètua	1944
05/05/39	Manresa	Auxili a la rebel·lió	20 anys	1942
10/02/39		Auxili a la rebel·lió		1939
14/06/39	Solsona	Auxili a la rebel·lió	12 anys	1940
14/06/39	Solsona	Auxili a la rebel·lió	12 anys	1940
10/02/39		Auxili a la rebel·lió		1939
10/02/39	Manresa	Auxili a la rebel·lió		1939
04/02/39	Barcelona	Rebel·lió militar	12 anys	1942
10/02/39	Manresa	Auxili a la rebel·lió	Pena de mort commutada a 20 anys	1943
14/07/43		Adhesió a la rebel·lió	18 anys	1952
10/02/39	Manresa		20 anys	1940
		Auxili a la rebel·lió		
		Auxili a la rebel·lió		
10/02/39	Manresa	Adhesió a la rebel·lió	6 anys	
10/02/39		Auxili a la rebel·lió		1939
24/12/40		Robatori		
08/02/39		Rebel·lió militar	Reclusió perpètua	1942
28/03/39	Barcelona	Rebel·lió militar	20 anys	1943
		Auxili a la rebel·lió	12 anys	1943

eren inculporis. En el cas de Navàs hem trobat només en comptades ocasions el testimoni del capellà del poble, i quan apareix és per defensar o alleujar les acusacions que es fan al detingut. A partir d'aquí, el jutge prenia declaració a altres testimonis, la majoria relacionats amb els fets ocorreguts, i és aquí quan prenen més protagonisme els familiars de les víctimes de la repressió revolucionària. Aquesta primera part del procés s'acabava amb una declaració de l'encausat.

El següent pas era decidir si se'n dictava el processament. En el cas de Navàs, hem trobat certs casos en què el jutge, per falta de proves, sobreseïa el cas. Això passa especialment en les dones o bé en persones que reben algun testimoni favorable. També passava quan el mateix magistrat veia molt clarament que l'acusació obeïa a una revenja personal o fins i tot en certs casos en què es considerava que era el mateix acusador qui havia tingut vinculacions amb el règim republicà i practicava la denúncia per cobrir-se les espatlles. En aquests casos el pres acostumava a ser a la presó entre dos i sis mesos.

La majoria de casos, però, es remetien a l'auditoria de guerra de Barcelona, on es feia el consell de guerra. A Catalunya es feien a les delegacions que tenia l'auditoria de guerra al Govern Militar. També es van celebrar alguns consells de guerra a Manresa, a l'institut Lluís de Peguera, però en el cas de veïns de Navàs n'hem localitzat pocs. En iniciar-se aquesta fase, l'acusat era traslladat a la

presó Model de Barcelona. Segons el codi de justícia militar, aprovat pel govern de Burgos el 26 d'agost de 1938, els acusats podien ser condemnats pels delictes següents:

- Auxili a la rebel·lió militar: de sis anys i un dia a dotze anys.
- Rebel·lió militar: de dotze anys i un dia a vint anys.
- Adhesió a la rebel·lió militar: de vint a trenta anys a pena de mort.

La paradoxa reblava el clau en acusar de “rebel·lió militar” les víctimes d'aquesta rebel·lió per part dels qui precisament s'havien alçat en contra de la legalitat republicana. La legislació sobre responsabilitat penal pels fets anteriors a 1939 no prescriurà fins el març de 1969.

Exemple de declaració d'un acusat amb la qual es tancava la fase d'instrucció del sumari militar i a partir d'aleshores es decidia si se'l sotmetia o no a consell de guerra. Podem observar el pes

que tenien els fets del Sis d'Octubre en la majoria de causes com a motiu d'acusació. Imatge: Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercer.

Hem parlat abans del ràpid desplegament burocràtic i administratiu que va fer el règim franquista els primers mesos per aplicar la repressió. Tot i així, un cop consultats tots els expedients podem afirmar que l'arbitrarietat de les acusacions i la realització de judicis sense les garanties processals mínimes i dictant de sentències sense proves era una constant. Com afirma Carme Botifoll en el cas de Santpedor “això ens fa pensar que la repressió va recaure, com han confirmat moltes investigacions, de manera arbitrària i indiscriminada, sense necessitat de cap prova, sobre les classes populars més necessitades, i molt en especial sobre les persones de militància anarquista”. En el cas de Navàs, aquest darrer supòsit és especialment rellevant tenint en compte l'alt grau de militants que hi havia en aquesta organització. Les acusacions principals sempre eren la militància política en alguna organització d'esquerres o la col·laboració amb el comitè revolucionari. Tot i així, l'especificitat del poble de Navàs fa que hi hagi un conjunt de delictes que prenguin més força davant d'altres. L'un és, com ja hem vist, la participació en l'assassinat de Josep Mas Carreras, l'altre, la participació en els fets del Sis d'Octubre de 1934.

A partir del buidatge de cinquanta-sis expedients del nucli de Navàs hem localitzat aquests delictes:

- Militància política en organitzacions d'esquerres: 34.

- Col·laboració amb el comitè revolucionari: 26.
- Amenaces i persecucions a gent de dreta: 21.
- Participació directa en assassinats: 17.
- Simpatitzar amb organitzacions d'esquerres: 15.
- Participació en els fets del Sis d'Octubre: 14.
- Crema d'esglésies i destrucció de material religiós: 10.
- Participació en delictes com col·lectivititzacions o expropiacions: 10.

A banda d'aquestes acusacions més generalitzades en trobem d'altres a qui simplement s'acusa de fer propaganda a favor de les esquerres, d'increpar algun ciutadà de dretes o de fer derrotisme un cop acabada la guerra. Fins i tot en algun cas, la simple participació en les eleccions de 1936 era motiu d'acusació. També era un agreujant en aquest sentit el fet d'haver marxat voluntari al front el juliol de 1936.

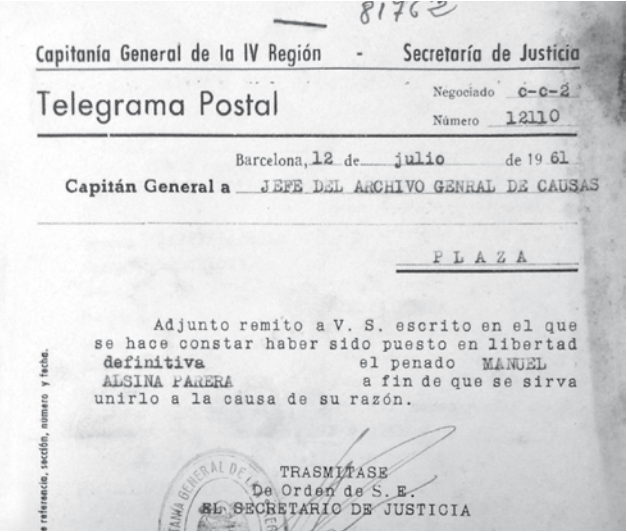
De fet, és clar que en la majoria de casos els represaliats van ser condemnats a penes de presó o executats només per ser considerats sospitosos, sense proves evidents. Així, en els diferents sumaris trobem repetides frases referides als inculpats dient que eren persones de “*sospechosa participación*” i altres expressions que fan referència directament al rumor com, per exemple, “*según se dice*” o “*se cree fueron los autores*”. El judici militar dictava sentència, doncs, sense proves concloents. Les poques autoinculpacions d'acusats davant la Guàrdia Civil, fetes sota coacció i amenaces, eren retirades posteriorment davant del jutge pel propi

acusat denunciant la manera com havien estat fetes. A més a més, especialment en el cas del nucli de Navàs, trobem errors dels testimonis o instructors de les diferents causes, a causa de les relacions de parentiu o noms similars de les víctimes. La repetició de cognoms com Soler, Pons, Camprubí o Valldaura afavorien aquestes confusions.

Un darrer aspecte que creiem essencial abordar a l'analitzar la repressió franquista i els consells de guerra és la relació familiar entre els detinguts. Com a mínim una vintena dels cinquanta-sis navassencs tenien alguna relació familiar entre ells. Això podria semblar lògic en un poble de poc més de tres mil habitants, però observant algunes dinàmiques només es pot arribar a la conclusió que la repressió buscava cercar el major nombre de culpables possibles, assenyalant també familiars dels principals sospitosos.

Ho hem vist en el cas de Francesc Valls Manubens, però el mateix va passar amb la família de Domingo Padró Valldaura, executat al Camp de la Bota, que abans que fos empresonat el seu pare havia estat detingut i condemnat a cinc anys de presó, la seva mare, condemnada a presó perpètua i el seu oncle, detingut. Una de les famílies més represaliades va ser la Camprubí Soler. El pare, Amadeu, va marxar a l'exili i el seu fill Miquel Camprubí Arderiu va ser un dels executats. La seva esposa, Adriana Ribera, també va marxar a l'exili i un germà d'ella, Josep Ribera, és un

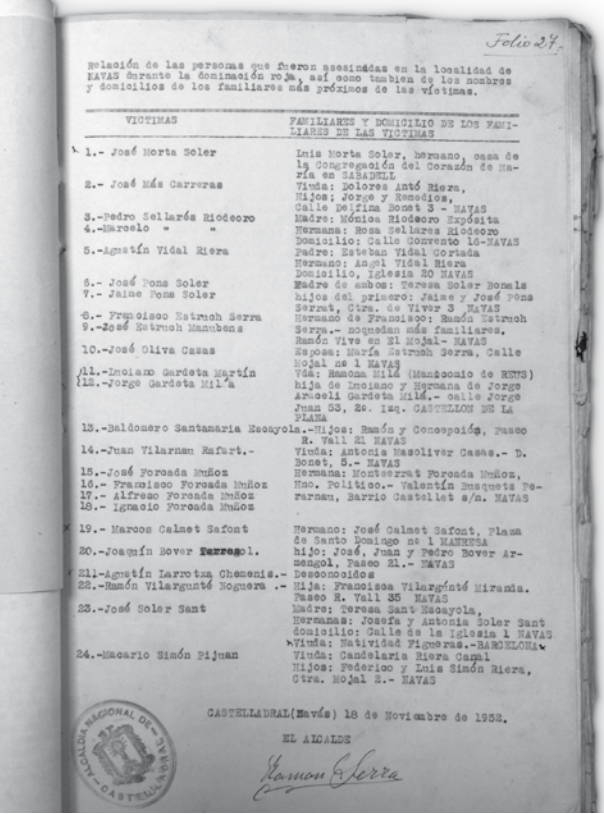
El consell de guerra a Manel Alsina Parera, l'any 1952, va ser el darrer a què va ser sotmès un ciutadà de Navàs. A la dreta, un document del sumari on s'enumeren les víctimes i familiars de la violència a la rereguarda republicana i a sota el que dona la llibertat definitiva al

dels morts a la presó mentre esperava consell de guerra.

En altres casos van ser empresonats diversos germans, com els Capdevila Serra. Els dos nois, Estanislau i Francesc, van ser condemnats a vint i quinze anys de presó. La seva germana Elisa, casada amb un destacat militant de la CNT, Joan Sarri, que era a l'exili, també va ser empresonada. Un altre cas també ben significatiu va ser el dels germans Alsina Parera, de cal Galo. Acabada la guerra, i amb el germà Manuel desaparegut, Pilar Alsina va ser condemnada a sis anys i sotmesa al Tribunal de Responsabilitats Polítiques. El seu germà no tornarà a Navàs fins a l'any 1952 i serà empresonat, jutjat i condemnat a vint anys en un dels

pres, l'any 1962. Es tracta del document amb una cronologia més tardana que hem trobat de la repressió franquista a Navàs per fets relacionats amb la Guerra Civil. Imatges: Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercer.

consells de guerra que aporta més informació. Havien passat gairebé quinze anys del final de la guerra i més de cinquanta persones havien passat per la presó, però en el sumari del consell de guerra hi tornen a declarar tots els familiars de les víctimes causades durant el període 1936-39. La set de venjança del franquisme no tenia límits.

6.6. PER DONA I REPUBLICANA: UNA DOBLE REPRESSIÓ

Acabem de veure, doncs, com la repressió en l'àmbit familiar afectava especialment les dones pel sol fet de ser esposes, mares o germanes de persones presumptament culpables. De les cin-

quanta-sis persones de Navàs que van passar a jurisdicció militar, onze eren dones (pràcticament un 20%). A través dels sumaris militars podem veure com el nou règim franquista, molt preocupat per les repercussions morals dels delictes, destil·la tota la seva misogínia contra les dones, omplint de consideracions morals els seus expedients que afegien especial gravetat als delictes que es jutjaven i lligant el comportament de les acusades a la suposada insolvència moral de les idees d'esquerres, com també apunta Conxita Mir.

Al llarg del sumaris, i gairebé sempre lligat a la condició de dona, trobem repetides expressions referides al gènere femení com a “*mujer de conducta moral y pública muy relajada*”, o bé afirmant tenir “*cierta conducta moral indeseable*”, o de tenir actituds morals “*públicas y privadas entre pésima y licenciada, tanto de casada como viuda*”. Així, per exemple, en una acusació d'un veí cap a una presumpta miliciana de la CNT-FAI es recalca com a agreujant “*que recuerda que cuando la acusada hizo las declaraciones (...) eran las tres de la madrugada a cuya hora, como es de suponer, no es corriente que una mujer vaya por los mundos a menos que sea una roja*”.

Aquestes consideracions morals apareixen pràcticament a tots els sumaris oberts a dones. En canvi, en el cas dels homes són molt més difícils de trobar, a excepció d'algunes insinuacions que es fan en acusats d'haver tingut relacions

L'APUNT

UN VIATGE A FRANÇA, QUATRE MESOS DE PRESÓ

222

Els sumaris dels consells de guerra ens subministren informacions i ens apropen a històries significatives del moment i que ens expliquen l'abast de la repressió; tot i que cal posar en context de com i per què s'obtenien, són reveladores.

Tres consells de guerra diferents ens apropen a la història comuna de vuit dones que la primavera i l'estiu de 1939, quan feia pocs mesos que

La detenció de vuit dones, acusades de “derrotisme”, que havien anat a veure els seus familiars als camps de concentració francesos simbolitza l'elevat grau de repressió que van patir les republicanes.

s'havia acabat la guerra, van anar a visitar els seus marits i familiars que estaven reclosos als camps de concentració francesos.

Són històries amb un trets comuns, ja que totes elles van anar a peu de Navàs fins a la frontera francesa i els camps on eren els seus familiars. Van passar un dia amb ells i van tornar cap al poble. Segurament no van ser les úniques que van fer aquest amarg i il·lusionant trajecte, ja que a través de la memòria popular es coneixen històries similars. El que tenen en comú aquestes dones, però, és

que en arribar a Navàs totes van ser denunciades per veïns, detingudes i dutes a la presó de Manresa i Barcelona, acusades de derrotisme i espionatge. Se'ls va obrir un sumari per consell de guerra, però finalment en cap dels casos es va arribar a celebrar perquè el jutge va decidir tancar els expedients per manca de gravetat dels fets.

El primer dels viatges que es descriu es va fer a finals d'abril. Teresa Escayola, juntament amb una companya de Navàs, Ramona Garriga, i una altra de Puig-reig van iniciar el camí cap a Vic, Sant Joan de les Abadesses, Camprodon i Molló. En arribar a aquesta darrera població, una noia les va acompanyar fins a Espinavell (després de pagar-li quinze pessetes cadascuna) i d'allà van

entrar a França acompanyats d'un home a qui havien pagat deu pessetes cadascuna. Segons diu el sumari no va aconseguir trobar-se amb el seu company i va tornar a Navàs. En la denúncia es diu d'ella que “*no se había destacado por su actuación política (...) y sí únicamente le gustaba hacer vida un poco libre, casándose con un teniente rojo*”, que és a qui suposem que va anar a veure a França.

El mes de maig del 1939, Montserrat Altarriba, de 30 anys, veïna de Navàs, decideix anar a veure el seu marit, Josep Molins Trasserra, antic regidor republicà, que estava malalt al camp de Barcarès. Li portava diners i roba. Va decidir

anar-hi amb dues amigues més de Navàs, anomenades Salvadora i la Filomena. La Salvadora tenia el seu cunyat reclòs a Barcarès i li portava roba, menjar, vuitanta pessetes i els avals perquè pugui sortir d'allà. La Filomena també tenia el seu marit al mateix camp. S'havien anat escrivint cartes i sabia que li faltava roba i menjar. Junes van sortir cap a Vic, Sant Joan de les Abadesses i Molló i després van creuar cap a França, segons el sumari, “*habiéndose perdido en el trayecto varias veces por no conocer el terreno ni llevar guía que las orientase*”. Finalment, van aconseguir arribar a Barcarès on, a banda del seu marit, van trobar altres homes de la comarca, de Sallent i de Puig-reig.

La Maria Artigas tenia 31 anys i era natural de Tuixén, tot i que la família era del Mújal, de Cal Piano, i treballava de teixidora. Era casada amb Ramon Sala Besa, l'alcalde de Navàs durant la guerra, que morirà al camp nazi de Güsen. Segons el sumari va emprendre el camí cap a França a primers de juny, amb Antonia Mayordomo. Van anar a peu fins a Figueres i la Jonquera i d'allà van travessar els Pirineus. Sabien que els seus esposos eren al camp de concentració d'Adge i allà es van trobar i van poder passar una nit junts i de seguida van agafar el camí de tornada.

Totes vuit dones van ser posades en llibertat el novembre del 39, sense judici i havent estat quatre mesos a la presó.

afectives amb altres homes, sempre entre persones d'esquerres. En algun sumari també s'afegeixen comentaris com l'estat civil del processat, que estava “*separado de su mujer*”. Tots aquests exemples ens mostren com el franquisme tenia la família com a pilar al voltant del qual s'havia de conformar tot ordre social. Qualsevol pràctica o actitud que sortís de la norma podia ser utilitzada com a agreujant en l'acusació.

223

6.7. EL TRIBUNAL DE RESPONSABILITATS POLÍTQUES

Un altre aspecte de l'esmentada llei de responsabilitats polítiques és que vinculava la jurisdicció militar a sancions econòmiques a partir de les condemnes dictades pels consells de guerra. És a dir als represaliats polítics se'ls obria un altre procés civil amb la finalitat d'incidir directament sobre el seu patrimoni familiar, amb sancions que anaven des de multes fins a les pèrdua de béns i propietats. Les actuacions tornaven a ser retroactives, jutjant fets ocorreguts durant la República. En aquesta ocasió la particularitat es trobava en el fet que no calia que l'encausat hi fos present per obrir-li un expedient.

Per fer-ho es van crear uns tribunals especials per a cada província que perseguien completar la tasca de la repressió política mitjançant embargaments, imposant penes com la inhabilitació, el desterrament, el confinament o la pèrdua de béns

QUADRE 30. NAVASSENS SOTMESOS AL TRIBUNAL DE RESPONSABILITATS POLÍTQUES				
Cognom i nom	Data d'inici	Sentència	Veïnatge	Altres condemnes o repressions
Alsina Parera, Pilar	1939		Navàs	Sotmesa a consell de guerra. Condemnada a 6 anys
Cinca Sans, Rosa	1940	Absolta	Navàs	Sotmesa a consell de guerra. Condemnada a 4 mesos
Escudé Niubò, Joan	1939	Insolvent	Navàs	Sotmès a consell de guerra. Condemnat a 12 anys
Oca Anguiano, Luciano	1939		Navàs	Exili
Padró Valldaura, Domingo	1939		Navàs	Sotmès a consell de guerra. Condemnat a mort i executat
Solà Camprubí, Miquel	1939	Sobreseïment	Navàs	Sotmès a consell de guerra. Condemnat a mort i executat

FONT: TSJC.

i multes. Així s’aconseguia, sota una pàtina de legalitat, apropiar-se del patrimoni dels perdedors de la guerra, desposseir-los dels seus mitjans de subsistència i desmobilitzar la població. La llei es va reformar l’any 1942 eximint de la seva aplicació a aquells presos que haguessin estat condemnats a menys de dotze anys i un dia. També posava el límit de la seva actuació en les vint-i-cinc mil pessetes de béns, és a dir, que només seria aplicada a aquelles persones que tinguessin un patrimoni que superés aquesta xifra. Per fer-ho es demanaven informes als bancs i de les seves propietats.

Es calcula que el 75% dels inculpats a Catalunya eren fora del país o ja havien estat afusellats, una xifra similar a la que Conxita Mir dona per a la província de Lleida (on només es trobaven el 34% dels processats). Només a la província de Barcelona es van obrir 10.356 expedients fins a l’octubre de 1941, que representen un 3,58 per mil del total de població. En el casos que coneixem, com a Santpedor, es va aplicar a vint per-

sones (un deu per mil per la població de 1940) i d’Olesa de Montserrat s’han documentat trenta-un expedients (un cinc per mil). En el cas del terme de Castelladral, només hem pogut trobar sis expedients de persones a qui s’obrí una causa (que significa un 1,8 per mil de la població).

Podem veure que tots els expedients es van obrir entre 1939 i 1940. Aquesta modesta xifra la podem atribuir probablement al fet que la majoria dels condemnats i exiliats del terme de Castelladral eren gent d’origen humil. De fet, dels sis expedients consultats en cap cas es va acabar aplicant perquè l’acusat va ser declarat insolvent. En altres casos, l’expedient no conté tota la informació del procés.

El que sí que podem destacar d’aquesta llista és la presència de noms significatius. Per una banda, trobem dues persones de les cinc que van ser executades, Domingo Padró i Miquel Solà, de les quals destaca la seva joventut, ja que quan va esclatar la guerra encara no havien fet vint anys,

per la qual cosa suposem que poques propietats i béns podien posseir. Un altre nom destacat és el de Luciano Oca Angiano, *Lucho*, nascut a Fuenmayor, Logroño, i veí de Navàs, que probablement és un dels personatges més citats a la Causa General i en els diferents sumaris militars com a home d’acció de la FAI. No n’hem pogut trobar més informació i probablement va marxar a l’exili. Una de les dues dones a qui també processa el tribunal és Pilar Alsina, germana de Manel Alsina, de cal Galo, de qui ja hem parlat a l’apartat dels consells de guerra. L’any 1939 estava desaparegut i probablement per això és va jutjar la seva germana.

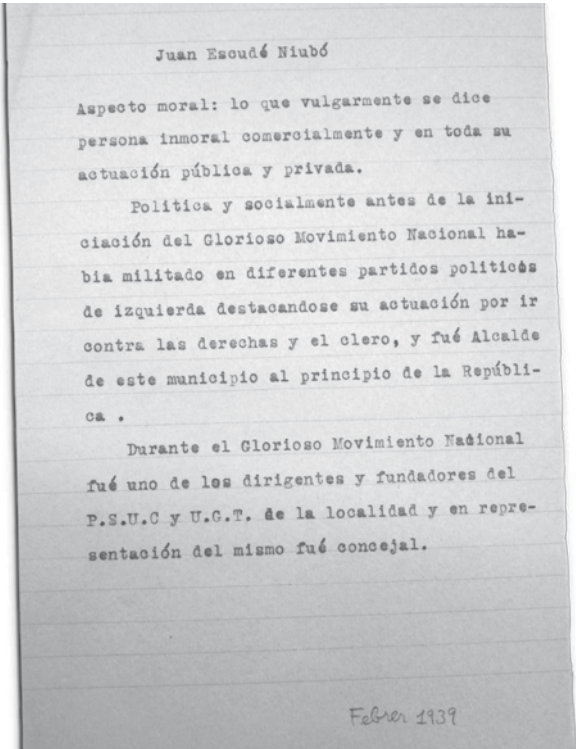
Per acabar, ens centrem en la figura de qui havia estat alcalde de Navàs, Joan Escudé i Niubò, que ha anat apareixent al llarg del relat. Els seus avatars polítics mostren moltes de les dinàmiques que hem anat relatant. Havia nascut a Puig-reig l’any 1885 i tenia una drogueria a Navàs. Des de l’any 1931 el trobem formant part del consistori del poble i, de fet, al sumari militar instruït contra ell l’acusen de ser uns dels fundadors d’ERC a la localitat. Pertanyia a la branca més moderada de l’esquerra i després dels fets de gener de 1933, en els quals va dimitir l’alcalde per no haver intervingut en la repressió de la revolta, ell va agafar les regnes de l’alcaldia.

A finals del 1936, va fundar el PSUC i la UGT a Navàs, partit al qual es va incorporar una gran part de la classe mitjana durant la guerra. Probablement per això, i per les seves disputes amb la

CNT, va ser detingut el febrer de 1937 i va ingressar a la presó Model de Barcelona, on va restar uns quants dies. El març de 1937, amb la incorporació del PSUC al consistori, esdevé regidor, però torna a ser detingut el novembre de 1938 i conduït a Manresa durant dos dies. A causa d’aquesta persecució va fugir de Navàs a finals de 1938 i poc després va entrar a la zona franquista el 2 de gener de 1939. Mentre va durar la guerra, el govern francès no admetia refugiats espanyols. Eren obligats a tornar a Espanya per Irun o per Catalunya. Molta gent que fugia de la República no tenia cap més remei que entrar al bàndol franquista, tingués les idees que tingués.

Paradoxes de la història, un cop en zona rebel i amb el final de la guerra, és detingut i el 27 de març ingressat de nou a la Model de Barcelona. En un consell de guerra el 14 d’abril de 1939 se’l condemna a dotze anys i és traslladat a complir condemna al penal de Sant Miquel dels Reis (València). A finals de 1941 obté la llibertat condicional amb presó atenuada, però aleshores ha de fer front al sumari obert pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques.

En el seu expedient es demanen informes a l’Ajuntament. En un document, de setembre de 1940, llegim que: “*posee una casa en la calle de San Ginés, nº 13, con una riqueza imponible de 345, pesetas pagando un total de contribución de 73,31 pesetas, y otra casa en la calle del Mediodía, nº 23, con una riqueza contributiva de 60 pesetas pagando la contribución al año 12,85*

pesetas, sobre cuyas fincas y sus frutos y rentas pesan dos embargos trabados por las sumas de 55.350 pesetas y 51.090 pesetas perjuicios y costas por el Juzgado de primera Instancia de Manresa en méritos de autos de juicio declarativo interpuesto respectivamente por Don Ramon Serra Camps i Dª Pilar Puigdorca Juvells”. Sens dubte, la situació econòmica del denunciat no era precisament solvent. L’informe de la FET y de las JONS diu exactament el mateix, fet que ens porta a pensar que l’havia escrit la mateixa persona.

L’1 de desembre Juan Escudé Niubó s’ha de presentar al jutjat de València i entregar una declaració jurada dels seus béns. Veient la situació, es declararà el sobreseïment del cas. Un

Fitxa mecanografiada de Joan Escudé Niubó del febrer de 1939, feta per l’Ajuntament de Navàs, amb les principals inculpacions i participació política durant la República. Imatge: Arxiu Municipal de Navàs.

fill d’Escudé Niubó també va passar per consell de guerra i va ser condemnat a vint anys de presó.

6.8. EL MÓN PENITENCIARI I LA REDEMPCIÓ DE PENES PEL TREBALL

Després dels primers anys de postguerra, quan es van dur a terme la major part d’execucions, la presó es va convertir en l’eix principal de la repressió. Amb l’ocupació franquista la Model es va massificar extraordinàriament. Estava planificada per contenir un màxim de vuit-cents vint reclusos i es calcula que aquells anys la seva població fluctuà entre sis mil i tretze mil. Per alleujar-la es van obrir altres recintes, com el de Sant Elies, que funcionaven com a filial.

A l’Arxiu Nacional de Catalunya, on es custodia el fons de la presó Model, hem trobat trenta-set expedients de veïns de Navàs que van passar pel centre a partir de 1939. Lògicament, tots pertanyen a la llista dels detinguts sota jurisdicció militar (vegeu el quadre), només hi falten les dones, que tenien el seu propi centre a les Corts, un parell de casos documentats només al fons de la presó de Manresa i mitja dotzena més que van estar reclosos poques setmanes. De totes maneres, la incipient catalogació de l’extens fons, que compta amb gairebé cent mil expedients entre 1939 i 1960, fa fàcil que s’hagi pogut extraviar algun document.

Els cinc executats de Navàs van passar per la

Primera pàgina de l’expedient tipus de la presó Model de Barcelona, per la qual van passar uns cinquanta navassencs. Damià Prats Ribas ha estat l’únic ciutadà de Navàs que hem trobat que va ser empresonat, entre altres acusacions, per fets ocorreguts ja en la dictadura que el relacionaven amb l’intent de la invasió del maquis, a finals de 1944. Imatge: Fons Presó Model de Barcelona (ANC).

Model abans de ser assassinats al Camp de la Bota. Dels dos morts a la presó per malaltia durant aquells anys (vegeu el quadre 27) un va morir en aquest centre i l’altre, a Manresa. L’amuntegament i les malalties eren el pa de cada dia, sobretot durant el anys 1939 i 1940. Pel que fa a les dones, les quatre que van patir consell de guerra van ser totes jutjades a Barcelona, per tant probablement van ser internades al centre de dones de les Corts.

El 7 d’octubre de 1938 el ministeri de Justícia va crear el patronat central per a la redempció de penes pel treball, que deixava la possibilitat que el presoner redimís una part de la pena amb la feina duta a terme durant el temps de condemna, principalment en la reconstrucció d’infraestructures. Es comptava un dia de redempció per cada dos dies treballats. El franquisme considerava la feina penitenciària com un element fonamental del càstig i un mitjà de rehabilitació. Així també s’alliberava espai a les saturades presons.

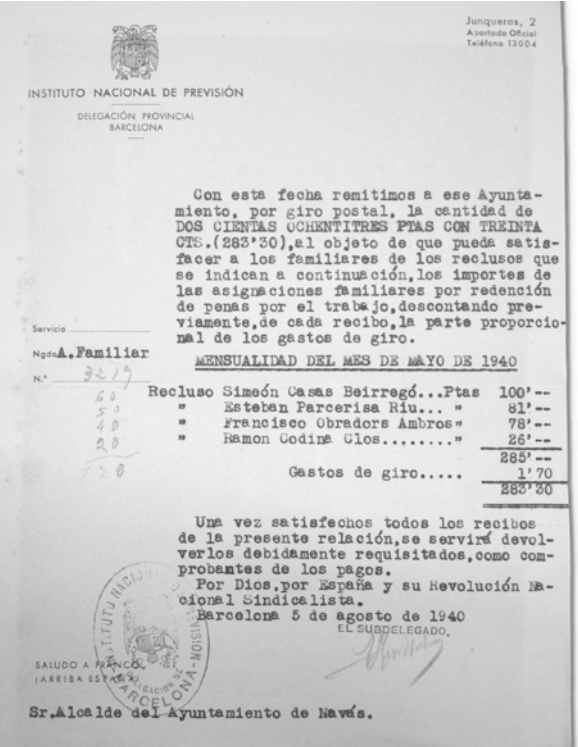
Es calcula que l’any 1941 ja hi havia més de divuit mil presos en aquests destacaments que normalment treballaven en obres públiques, eclesiàstiques o privades. Les empreses pagaven a l’Estat per la feina del reclus i aquest el distribuïa entre la manutenció, la família del pres i 1,35 pessetes per al pres. D’habitants del municipi de Castelladral n’hem pogut localitzar vint-i-dos. Es tracta en tots els casos de presos ja condemnats.

Document de l’organisme encarregat de gestionar els diners que els presos sotmesos a redempció de pena per treball enviaven cada més a les seves famílies, a través de l’Ajuntament de Navàs. Imatge: Arxiu Municipal de Navàs.

QUADRE 31. CONDEMNATS EN PENALS DE TREBALLADORS	
Cognom i nom	Penal de treballadors
Abella Escolà, Casimir	Lleida
Alsina Parera, Manel	Ocaña (Toledo)
Altarriba, Josep	
Arpina Soler, Jaume	Belchite
Cañellas Fontellas, Josep	Coll de Nargó
Capdevila Serra, Estanislau	Madrid
Capdevila Serra, Francesc	Borriana (Castelló)
Casas Beirregó, Simeó	
Codina Bernadich, Josep	Bàscara (Girona)
Codina Clos, Josep	Belchite (Saragossa)
Comellas Freixa, Benet	Santa Maria del Puig (València)
Molgosa Valldaura, Ramon	Manresa,1943 Castell de Gardeny (Lleida), 1944 Montijo (Badajoz), 1944
Obradors Ambrós, Francesc	Belchite (Saragossa)
Parcerisa Riu, Esteve	Valdemoro (Madrid), 1939 Carabanchel (Madrid), 1940
Peraire Camprubí, Josep	Colònia penitenciària del Dueso (Cantàbria)
Puig Expósito, Josep	Lleida
Romero Santana, Amali	Ocaña (Toledo)
Serra Manubens, Josep	
Valldaura Camprubí, Alfons	Penal de Bustarviejo (Madrid)
Valldaura Noguera, Pere	Manresa
Valls Flotats, Jaume	Montijo (Badajoz) Dos Hermamas (Sevilla)
Vila Parcerisa, Climent	Central de Burgos

FONT: AGM / AMN / ATMITT / ANC.

Seguint amb la mateixa política observada pels camps de concentració i batallons de treballadors el pres era reclus lluny de la seva localitat

de residència. Com veiem a la llista anterior hem pogut trobar navassencs en destacament de treballadors arreu de l'estat, alguns a Belchite i d'altres a la zona de Madrid i Castella. La presència de presos en destacaments catalans és residual.

6.9. ALLIBERATS I DESTERRATS

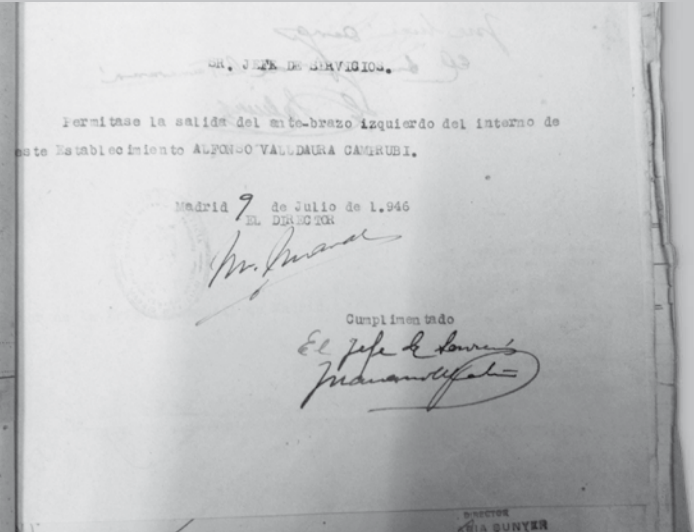
L'amuntegament a les presons i la necessitat de població activa va fer que a gran part d'empresonats se'ls concedís la llibertat condicional en pocs anys. Els anys 1942-1943 la majoria de presos de Navàs, de la mateixa manera que la resta de la població reclusa, era fora de la presó. Aquests fet va ocórrer especialment a partir de 1943, sempre després d'obtenir un informe positiu de la població d'ori-

L'APUNT

UN PERMÍS PER “ALLIBERAR” EL BRAÇ

Les condicions de vida als destacaments de treball per a la redempció de penes per treball eren summament dures. Si bé no hem trobat cap navassenc mort en aquests centres, com sí que n'hem trobat altres en diversos espais de repressió franquista (vegeu el quadre 27), la documentació ens aporta exemples d'accidents que ens mostren com l'estada en aquestes unitats era especialment cruel ja que combinava el treball físic desmesurat i la privació de llibertat.

Alfons Valldaura Camprubí pertanyia a una de les principals famílies de Navàs represaliades de les quals ja hem anat parlant. Havia estat funcionari municipal durant la guerra i militant de la CNT. Després de la guerra va estar internat en un camp de concentració, del qual va aconseguir sortir i va tornar a Navàs. El juny de 1940, però, és detingut i se'l va sotmetre a un consell de guerra sota greus acusacions. De fet, es tracta d'un dels sumaris en què intervenen més testimonis, a favor i en contra de l'encausat. Finalment, va ser condemnat a pena de mort per rebel·lió, comutada a trenta anys de presó. Per complir-la el van traslladar al penal de Bustarviejo, a prop de Madrid, on entre d'altres treballava en la reconstrucció de la línia de ferrocarril que unia la capital espanyola amb Burgos.

El juliol de 1946 va patir un greu accident que li va suposar l'amputació del braç esquerre. En aquest document podem veure l'autorització de l'hospital, el 9 de juliol, per poder treure aquesta part del cos del centre. Alfons Valldaura Camprubí va poder sortir del captiveri dos anys després, el juny de 1948. Va tornar a Navàs on, a causa de la seva limitació física, era conegut com a “mamblé”.

Document de l'hospital penitenciari Eduardo Aunos, de Madrid, on estava ingressat el pres Alfons Valldaura Camprubí demanant l'autorització per la sortida del braç que li havia estat amputat. Fons Presó Model de Barcelona (ANC).

QUADRE 32. ALLIBERATS EXISTENTS AL MUNICIPI DE CASTELLADRAL A LA POSTGUERRA			
Cognom i nom	Nucli	Cognom i nom	Nucli
Barrera Bavia, Josep	Navàs	Palà Abeya, Antoni	Navàs
Boix Torà, Joan	Navàs	Paraire Camprubí, Josep	Navàs
Buixadé Camps, Joan	Navàs	Pedro Valldaura, Pere	Navàs
Casas Pegrató, Simeó	Navàs	Pérez Asuan, Manel	Navàs
Casellas Manent, Josep	Navàs	Perida Dachs, Joaquim	Navàs
Castellana Villaró, Joan	Navàs	Rocaguinarda Balmes, Marcial	Navàs
Cirera Castells, Josep	Navàs	Rossell Serra, Zenón	Navàs
Codina Clos, Ramon	Navàs	Serras Manubens, Josep	Navàs
Codina Riera, Josep	Navàs	Simon Pons, Jacint	Navàs
Cols Cardona, Josep	Navàs	Soler Flotats, Jaume	Navàs
Comellas Freixa, Benet	Navàs	Tarrés Fité, Maria	Navàs
Corominas Pla, Joan	Navàs	Valldaura Coll, Dolors	Navàs
Farré Jové, Ramon	Navàs	Vila Parcerissa, Climent	Navàs
Guixé Noguera, Àngel	Navàs	Alzuria Mateo, Natàlia	Palà de Torroella
Lacárcel Expósito, Carles	Navàs	Alzuria Mateo, Antoni	Palà de Torroella
Montaña Villano, Lluís	Navàs	Altarriba Guitart, Josep	Palà de Torroella
Obradors Ambrós, Francesc	Navàs	Brunet Sala, Eusebi	Palà de Torroella
Obradors Bonsfills, Josep	Navàs	Corominas Malé, Josep	Palà de Torroella
Orpina Soler, Jaume	Navàs	Caelles Creus, Joan	Palà de Torroella
Padró Perramon, Vicenç	Navàs	Lacárcel Expósito, Àngel	Palà de Torroella

FONT: AMN / ANC / AGM.

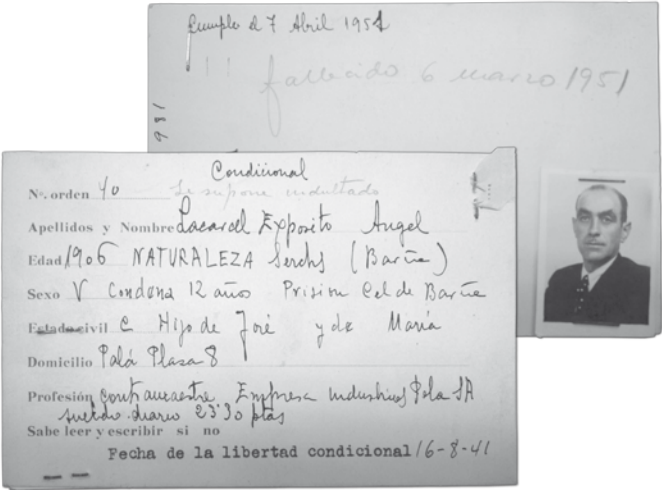
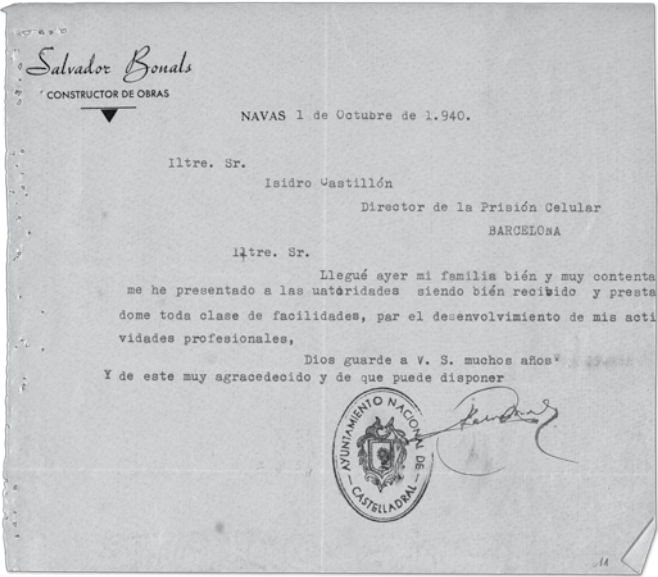
gen i una oferta de feina. Aquesta nova política penitenciària també l’hem de relacionar amb el retrocs de les forces de l’Eix durant la Segona Guerra Mundial. En línies generals, podem dir que els condemnats a penes menors, a menys de sis anys de presó, se’ls va concedir la llibertat provisional cap a l’any 1940, i a partir d’aleshores a través d’un seguit de lleis d’indult, promulgades fins al 1943, van començar a sortir la resta de presos.

A gran part de la població reclusa se li va aplicar la condició de la llibertat condicional. Això significava passar a dependre del Patronat Central de Nostra Senyora de la Mercè primer i a partir de la seva creació, l’any 1943, del Servei de Llibertat Vigilada. Per obtenir la llibertat calia reunir una sèrie de condicions, en especial haver assistit a cursos de formació religiosa i tenir bona conducta i instrucció. Les trobem ben resumides

Carta de l’alliberat Salvador Bonals al director de la presó Model informant de la seva situació a l’arribada a Navàs després del seu pas pel centre penitenciari. Imatge: Arxiu Municipal de Navàs.

Fitxa de l’alliberat Àngel Lacárcel Expósito. Nascut a Cercs, al sortir de la presó en condició de desterrat va anar a viure a Palà, on treballava el seu germà Carles. Imatges: Arxiu Municipal de Navàs.

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

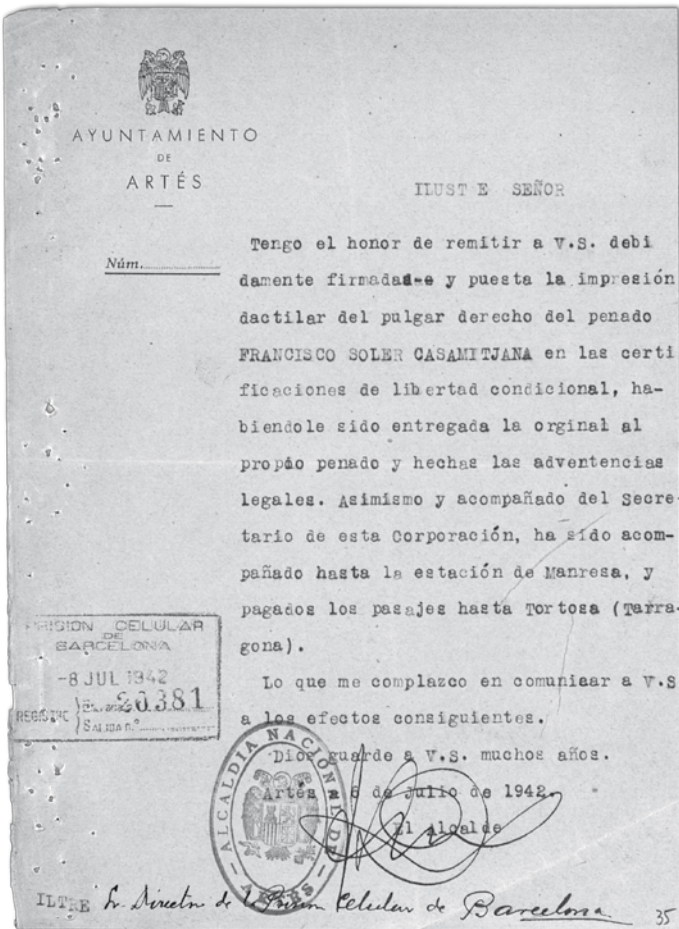

en l’expedient d’Antoni Palà Abeya, que l’any 1942 va obtenir la llibertat condicional després que la presó certifiqués que:

“*Durante el tiempo que permaneció en este Establecimiento el referido recluso, observó siempre buena conducta. No consta que se halle efecto a otra responsabilidad que la que figura en el fallo dictado contra el mismo en el procedimiento sumarísimo seguido por la Jurisdicción Castrense. Tiene instrucción y sabe leer y escribir. Ha asistido voluntariamente a todos los actos religiosos celebrados en el mismo (establecimiento)*”.
El Servei de Llibertat Vigilada disposava en cada municipi d’una junta local, que a Navàs es va

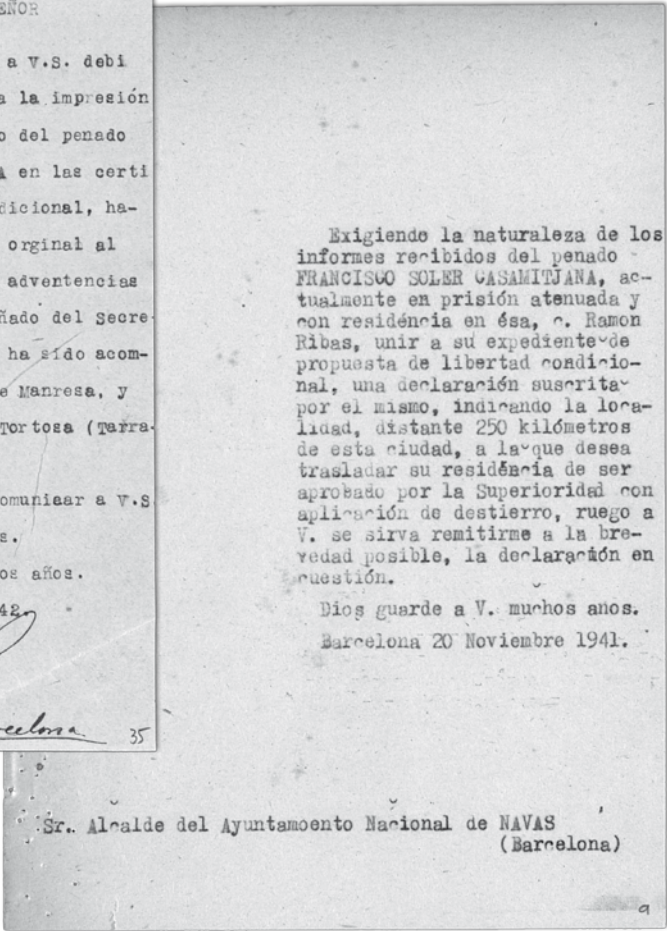
crear l’any 1943 i per a tot el terme municipal, el 1945. Els sotmesos a aquest règim eren coneguts com a *liberados* i s’havien de presentar davant de l’autoritat cada quinze dies. Mentre durava la llibertat condicional o atenuada, el *liberado* no podia sortir de la població sense permís i s’havia de presentar cada primer de mes davant de les autoritats. L’individu, doncs, es trobava sotmès a un estricte control.
A Palà de Torroella en trobem 7. Dels 30 restants que eren a Navàs, només hem pogut identificar-ne 14 que visquessin al nucli abans de la guerra, la resta suposem que estaven desterrats a la localitat. En aquest sentit, cal dir que no tots els alliberats que vivien a Navàs van viure al poble durant la República, ja que alguns hi van ar-

232

Documents relatius al desterrament de Francesc Soler Casamitjana. Primer es va instal·lar a Artés, però a causa de la pena imposada es va acabar traslladant a Tortosa, on s'havia de presentar

233

cada quinze dies a la Guàrdia Civil. Imatges: Fons Presó Model de Barcelona (ANC).

ribar a partir d'una pena de desterrament de les seves respectives localitats, molts provinents dels Berguedà com Puig-reig, Gironella, Avià, Vallcebre, etc. El desterrament de la localitat d'origen el decidia cada Ajuntament després de rebre una petició de la presó.

Dels casos que hem trobat a Navàs la majoria van fixar residència al País Valencià. Un dels casos més significatius és el de Joan Escudé Riera. El juny 1943 des de la Model es demanen a les autoritats de Navàs els informes corresponents per la possibilitat d'atorgar-li la llibertat condicional, concedida el mes següent però “*con destierro*”. En sortir de la presó va fixar la residència a Benimassot (València), però Escudé Riera demanà la possibilitat de ser traslladat a Barcelona. Per avaluar-ho es demanaren informes a l'alcaldia de Castelladral i a la Guardia Civil de Balsareny, i en ambdós casos van ser negatius. Per exemple, la Guàrdia Civil exposa que “*es un político activo y organizador y dado el caso de su proximidad a Navás colonia donde se menciona que hay ocultos varios elementos de acción que actuaron con este sujeto le seria fácil confabularse con los mismos y ser reclutado por los elementos rojos que residen en Navás*”. Aquestes paraules es diuen el 21 d'agost de 1943, quan feia més de tres anys que s'havia acabat la guerra i la repressió havia fet una gran part de la seva feina.

D'altres exemples de navassencs sotmesos a desterrament són el de Francesc Capdevila Serra, condemnat a quinze anys de presó. El 1943 va re-

bre la llibertat condicional i va fixar la residència a Burriana (Castelló). Francesc Soler Casamitjana, condemnat inicialment a vint anys, va sortir de la presó el 1942 amb la intenció d'instal·lar-se a Artés, però a causa de la distància del seu desterrament, dos-cents cinquanta quilòmetres, va haver de fixar la residència a Tortosa, on s'havia de presentar un cop al mes a la policia. L'any 1945 li és “*levantado el destierro*” per haver complert més de la meitat de la condemna.

Tanmateix, alguns represaliats, malgrat que no existís l'obligació del desterrament, es van estimar més no tornar, si més no durant els primers anys, al seu lloc d'origen. Això ocorria especialment a les localitats petites, on tothom es coneixia i la delació de veïns va ser la causa principal perquè molta gent acabés a la presó. Aleshores el desterrat havia de comunicar a la direcció de la presó on aniria a viure i el seu lloc de feina i passava a dependre de la junta local de la nova localitat.

6.10. EXILIATS I DEPORTATS ALS CAMPS D'EXTERMINI NAZI

L'exili republicà va ser una de les pèrdues humanes més significatives que va patir el país al llarg del segle XX. Si en parlar de la guerra hem explicat com una generació va perdre la vida als camps de batalla, l'exili va significar l'adéu, moltes vegades definitiu, de milers de persones de totes les edats i condicions. Segons l'historiador Santos Julià, van creuar la frontera unes

QUADRE 33. PRINCIPALS BAIXES PER CANVI DE VEÏNATGE DEL PADRÓ DE NAVÀS DE 1936	
Cognom i nom	Observacions
Bartomeus Esquius, Calmet	Conseller per ERC del juny de 1937 al febrer de 1938. Va ser detingut el 1940 a Vilanant (Alt Empordà)
Camprubí Soler, Amadeu	Membre del comitè revolucionari i de l'Ajuntament. El seu fill va ser executat al Camp de la Bota
Casals Valero, Pere	Membre del comitè revolucionari, segons la Causa General. Anomenat <i>El Sastre de l'Agulla</i>
Gaja Luco, Ramon	Membre del comitè revolucionari
Marsà Larrossa, Vicenç	Darrer alcalde republicà de Castelladral
Mercader Albanya, Caietà	Conseller per la CNT del juny de 1937 al febrer de 1938
Prat Bernadich, Pere	Alcalde de Navàs (1931-1933) i regidor fins al gener de 1939
Revordosa Ripollès, Sixte	Exsecretari municipal
Soler Grífol, Josep	Havia estat processat pels fets del Sis d'Octubre
Família Camprubí Ribera	Diferents membres de la família represaliats
Família Marsinyac Colldeforns	Membres del comitè revolucionari, segons la Causa General
Família Sarri	Membres de la cooperativa i del comitè antifeixista

FONT: AMN.

quatre-centes setanta mil persones, de les quals cent setanta mil eren dones, vells i infants. En el conjunt d'exiliats també hi havia intel·lectuals, membres de partits catalanistes i d'esquerres, militants de totes les organitzacions sindicals... És a dir, totes les persones que pensaven que podien ser detingudes per la seva implicació amb el règim republicà. I moltes van marxar amb la seva família.

Amb la nova realitat política, a Palà hi hagué un petit èxode de població; diverses famílies van ser convidades a deixar casa seva a raó de les seves idees polítiques o conseqüència de les seves accions, com els passà als fondistes, que marxaren “acusats de donar menjar als rojos”. És molt gràfic el cens de Castelladral de 1940,

corresponent a Palà, on sobre les inscripcions censals n'hi ha un gran nombre de ratllades en llapis, baixes (unes 130 entre Palà, Valls i Torroella) entre les quals hi destaquen mossèn Josep Armengou i Feliu, els mestres republicans i el cap del comitè Joan Peramiquel Sivila, que durant els anys quaranta farà de passador.

En el cas de Navàs, i de les altres localitats catalanes, ens seria impossible quantificar el nombre de persones que van creuar la frontera, ja que algunes van marxar a d'altres localitats o es van emboscar. A partir del padró de 1939, però, sí que podem saber les principals famílies que van ser donades de baixa a la població sota l'eufemístic epígraf de “canvi de residència”, que realment volia dir exili, oblit, gana i desmemòria. A la llista trobem prin-

L'APUNT

NAZIS A NAVÀS DURANT ELS ANYS 30?

El març de 1938, en plena Guerra Civil, quan el nazisme ja estava ben consolidat a Alemanya i estava apunt d'iniciar la seva agressiva política expansionista, el Comitè Nacional de la CNT, amb seu a Barcelona, va publicar un extens llibre amb l'explícit títol *El nazismo al desnudo*, de més de quatre-centes pàgines. Amb el clarificador subtítol *Su intervención y ayuda a los faciosos españoles puesta al descubierto por sus propios documentos*, repassava de manera exhaustiva la presència del règim nazi a la península, des del seu ajut al bàndol franquista durant la guerra fins a tot l'entramat d'empreses, organitzacions, escoles, ambaixades i consolats de què disposaven.

La publicació està il·lustrada amb centenars de documents originals que demostraven aquesta vinculació i tenia l'especial caràcter combatiu cenetista, en un moment decisiu pel futur de la Guerra Civil i a les portes d'una conflagració mundial. En referir-se a les delegacions del Front de Treball Alemany a Espanya, depenent del NSDAP, s'afirma que el novembre de 1936 hi havia cent seixanta-tres grups locals d'aquesta organització a l'estat espanyol. La informació s'acompanya amb un mapa amb la seva ubicació i entre les poblacions esmentades hi trobem

Navàs, i també altres pobles de la comarca com Sallent, Balsareny i Súria.

Probablement es tractava de filials d'empreses que tenien delegacions en aquests pobles. El llibre va ser localitzat pel periodista Jordi Finestres a l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam, que custodia una part de l'arxiu de la CNT-FAI, i està disponible a la xarxa. Un episodi poc conegut i gens estudiat però que hem cregut rellevant ressenyar aquí.

QUADRE 34. HABITANTS DEL MUNICIPI DE CASTELLADRAL RECLOSOS EN CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS (MAUTHAUSEN-GÜSEN)

Cognom i nom	Lloc de naixement	Data	Caompanyia de treballadors francesos	Data de detenció	Lloc de retenció o de sortida	Ingrés a Mauthausen	Lloc i data de la mort	Data d'alliberament
Barberà Pla, Antoni	Bigand (Rosario de Santa Fe, Argentina)	01/11/1910	106 CTE	22/06/1940	Strasbourg (Alsàcia)			05/05/1945
Flotats Caus, Esteve	Colònia Manent (Puig-reig)	25/03/1904	Bellefontaine (Franch-Comté)-Mousson (Meurthe)		Stalag Fallingbostel (Baixa Saxònia)		Güsen, 07/11/1941	
Sala Besa, Ramon	Puig-reig	09/11/1905	93 CTE	01/06/1940	Stalag Fallingbostel (Baixa Saxònia)	27/01/1941	Güsen, 29/01/1942	
Obradors Grífol, Jaume	Navàs	08/10/1906		20/06/1940	Stalag Altengradow (Saxònia-Anhalt)			05/05/1945
Soler Torrens, Josep	Palà de Torroella	12/09/1909			Stalag Fallingbostel (Baixa Saxònia)		Güsen, 25/12/1941	

FONT: Amical Mauthausen / CDMH / Fonts orals.

principalment les famílies dels membres del comitè revolucionari format el juliol de 1936 i dels principals dirigents republicans (vegeu quadre 33).

En aquesta llista hi podem veure els personatges més destacats durant la República segons la repressió franquista. De la majoria en perdem la pista documental a partir de 1939, amb l'excepció de Conrad Calmet Bartomeus, l'únic que va ser detingut, el 1940, quan es trobava emboscant en una masia de Vilanant (Alt Empordà), segons consta al seu consell de guerra. De la família Camprubí Ribera també en tenim notícia a través del consell de guerra que condemna a mort Miquel Camprubí Arderiu, ja que la seva esposa, Adriana Ribera Camprubí, després de la mort de Franco, va sol·licitar l'anul·lació de la pena. Aleshores vivia a Tolosa (França).

A aquestes famílies hi hauríem d'afegir, com a mínim, els cinc ciutadans de Castelladral que trobem documentats al camp de concentració de Mauthausen i les desenes de soldats republicans que també van creuar la frontera aquells dies. Molts d'aquests soldats de l'exèrcit republi-

cà, es calcula que un total de setanta mil, van decidir tornar de seguida, a través d'Irun. Els esperaven, com a mínim, els terribles camps de concentració franquista i el rosari de repressions esmentades. La majoria de la població que va creuar la frontera va ser internada als malauradament coneguts camps de concentració d'Argelers, Barcarès, Prats de Molló o Sant Llorenç de Cerdans. Aquest primers camps no tenien cap tipus d'infraestructura per acollir l'allau de gent refugiada. Era el mes de febrer i el fred i la manca de condicions van fer terrible aquell confinament.

Posteriorment, a partir del mes març, moltes d'aquestes persones, especialment soldats, van ser desplaçades a camps situats més a l'interior de França, com Ribesaltes, Gurs o Setfont, que disposaven de barracons on s'amuntegaven milers de soldats. Part de la població civil marxà cap a Amèrica i altres es van quedar a França i fins i tot alguns al nord d'Àfrica. En el cas dels soldats, la majoria van ser traslladats a batallons de treballadors destinats a fer for-

tificacions a la frontera amb Alemanya davant l'imminent inici de la guerra mundial.

A partir d'allà, i amb l'esclat del conflicte, molts van anar a parar a camps de concentració nazis, unint la seva història amb la de tot Europa. El nazisme va desenvolupar la fórmula més bèstia i macabra d'exterminació de tots els règims feixistes europeus. Si la Guerra Civil Espanyola havia estat l'avantsala de la Segona Guerra Mundial, els camps de la mort nazis van significar la perfecció de la idea de la neteja sistemàtica de la població. Mentrestant, el novembre de 1942, l'Ajuntament de Castelladral acordava contribuir amb vint-i-cinc pessetes a l'“*aguinaldo de la división azul*” que lluitava al front rus al costat del nazisme. El govern franquista no va voler saber res dels refugiats republicans.

La majoria d'espanyols van ser traslladats a Mauthausen-Güsen, a Àustria. Es tractava d'un complex de camps de concentració i d'extermini on a les condicions de vida duríssimes s'hi va afegir el treball esclau a la pedrera i a les

instal·lacions que l'envoltaven. La major part van morir a causa del treball esgotador. Marcats amb el triangle blau dels apàtrides, la majoria de republicans que van ser assassinats als camps de concentració nazis, uns quinze mil, van morir allà. També tres dels cinc ciutadans de Castelladral que hem pogut documentar.

Els tres assassinats al complex de Mauthausen van morir entre finals de 1941 i inici de 1942 al subcamp de Güsen, satèl·lit del principal. Aquest camp era de dimensions molt més reduïdes que Mauthausen i els presoners que hi eren enviats fàcilment hi trobaven la mort. De fet, cap dels tres hi va sobreviure més d'un any. Esteve Flotats Caus, tot i que havia nascut a Puig-reig, vivia a Navàs, on havia estat el carnisser de la cooperativa La Fraternitat i el trobem com a membre de la junta de l'entitat el 1930. Va morir a Güsen el novembre de 1941. De l'excalde republicà Ramon Sala Besa en parlem àmpliament a les pàgines següents (vegeu l'apunt “Ramon Sala Besa, l'alcalde republicà assassinat a Güsen”). De Josep Soler Torrens només en sabem que vivia a Palà

L'APUNT

RAMON SALA BESA, L'ALCALDE REPUBLICÀ ASSASSINAT A GÜSEN

Ramon Sala Besa, alcalde de Navàs de juliol de 1936 a juny de 1938, va ser un dels cinc habitants de Castelladral deportats a Mauthausen i un dels tres que va morir al camp annex de Gusen el gener de 1941. Havia nascut el 1905 a la colònia de l'Ametlla de Merola, a cal Cervereta, on la seva família treballava a la fàbrica. De jove va venir a viure a Navàs, on es va casar amb Maria Artigas, nascuda a Tuixén però amb orígens al Muga.

A Navàs, Ramon Sala va desenvolupar una important vida associativa. Gran aficionat al futbol, va presidir el club local durant anys. Amb el temps es va aficionar al cinema i va acabar regentant la sala de la cooperativa La Fraternitat, al voltant de la qual, com hem vist, girava la vida dels sectors d'esquerrers del poble. Probablement per això va iniciar-se en política, tot i que sembla que més empès pels companys que l'animaren que per la seva vocació.

Es va afiliar a Esquerra Republicana i va ser regidor i cap de l'oposició a l'Ajuntament des del gener de 1934. Després dels fets del Sis d'Octubre va marxar a Ripoll. A causa de l'ambient enrareït que es vivia al poble va decidir no tornar i es va instal·lar a Barcelona, on treballava en una fàbrica

Asseguts a la segona fila, dos dels navassencs que van ser al camp de concentració de Mauthausen. A l'esquerra, Ramon Sala Besa; a la dreta, Esteve Flotats, mentre estaven

destacats als batallons de treballadors estrangers als Alps Marítims (1940). Imatge: Fons familiar Ricard Sala Besa.

del Poblenou. Després de les eleccions del febrer de 1936 i l'amnistia política podria haver tornat a ocupar el seu seient a l'Ajuntament, però la repressió havia estat tan implacable que va decidir no reincorporar-se al consistori fins a primers de juliol de 1936.

Amb l'esclat de la guerra va esdevenir alcalde fins al juny de 1938, quan va ser cridat a files. No va haver d'anar al front sinó que el van destinar a uns magatzems de l'exèrcit a Martorell on, en aquell temps d'escassetats, recollien la brisa del raïm per fer-ne esperit de vi per als hospitals.

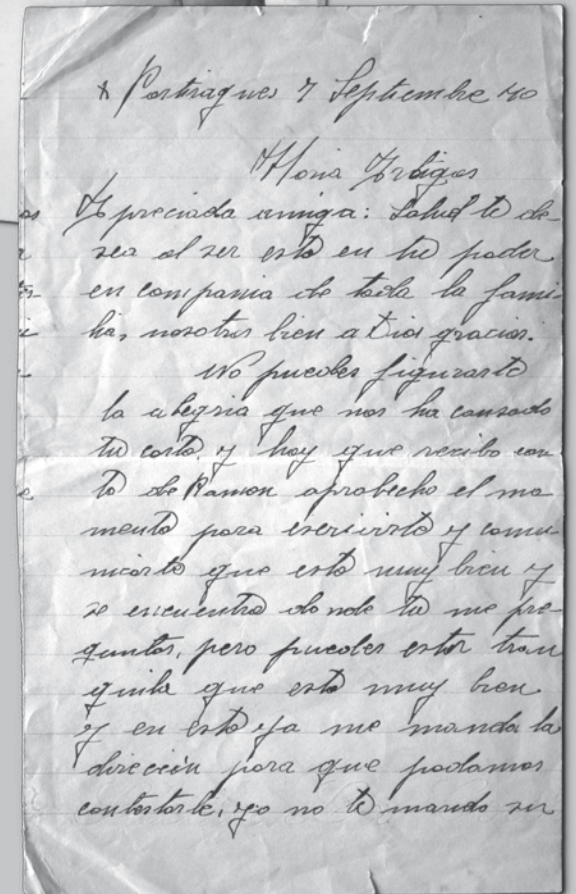
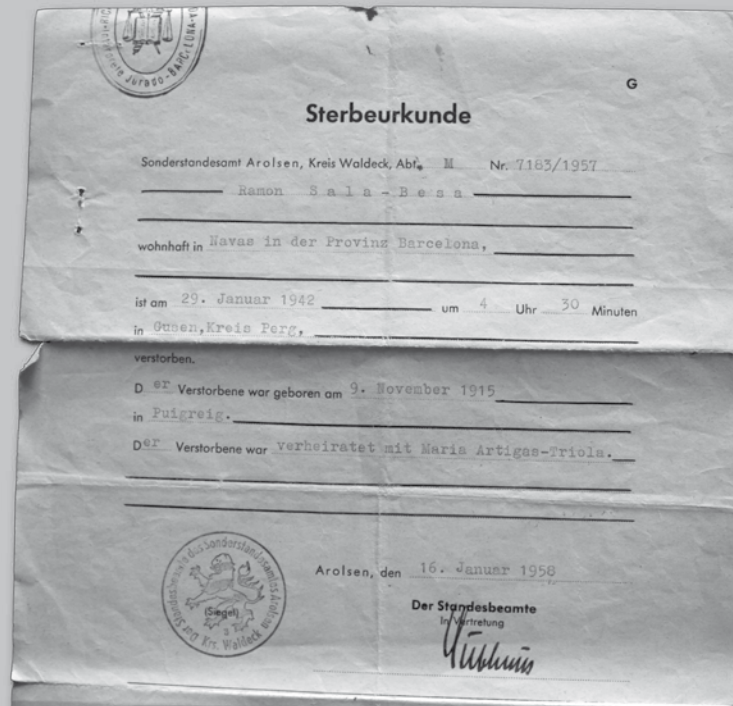
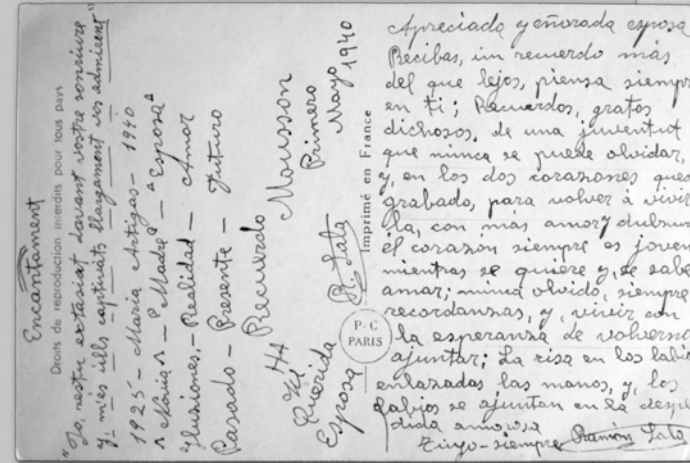
Amb la retirada va agafar el camí de l'exili amb altres companys de Navàs i va ser internat primer a Argelers i a primers de març al camp de concentració d'Adge, a prop de Narbona, on va coincidir amb altres veïns de Navàs, com Francesc Flotats,

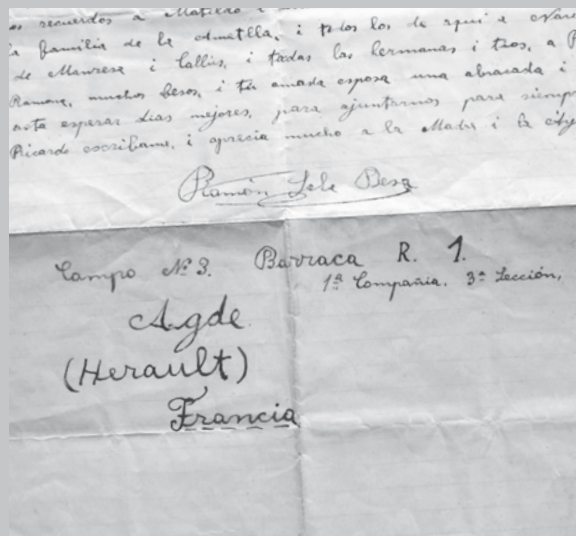

Sota aquestes línies, exemple d'una de les postals que Ricard Sala Besa enviava a la seva família mentre era l'exili. A baix a la dreta, carta enviada des del camp d'Adge. El document de la

part inferior esquerra és la certificació oficial de la mort de l'exalcalde, el 29 de gener de 1942. Imatges: Fons familiar Ricard Sala Besa.

LA REPRESSIÓ DE LA POSTGUERRA (1939-1961)

Carta escrita per l'excalcalde a la seva família des del camp d'Adge, entre Narbona i Montpeller. Imatge: Fons familiar Ricard Sala Besa.

Anton Fitó i Jaume Sagués i el seu germà. Allà va rebre la visita de la seva esposa, Maria Artigas (vegeu l'apunt "Un viatge a França, quatre mesos de presó"). Com recorda el seu fill Ricard Sala Artigas: "el van deixar sortir del camp. La mare li deia que s'escapessin, però el pare, un romàntic empedreït, li contestà que no es preocupés, que allò duraria quatre dies. Quin error més gran! Va ser un comiat per sempre".

Des del camp d'Adge, l'agost de 1939, el van traslladar a una companyia de treballadors, la 93 CTE, als Alps Marítims, per reforçar un tram de frontera proper a Itàlia i Suïssa. Durant aquell temps, fins que va ser traslladat a Mauthausen, Ramon Sala Besa va enviar diversa correspon- dència a la família, a través de cartes i postals,

moltes de les quals tenien motius simpàtics i amorosos. Els deia que no patissin, que estava bé i que aviat el malson acabaria.

Però amb l'ocupació alemanya de França, el juny de 1940, va ser detingut. Després d'uns mesos reclòs a prop de Marsella va ser enviat a l'Stalag (un tipus de camp de concentració provisional) de Fallingbostel, a la Baixa Saxònia. Hi va ser mig any, fins que el 27 de gener de 1941 va ser deportat a Mauthausen, amb el número de pres 5738. L'abril d'aquell mateix any va ingressar al camp annex de Güsen, on va morir el 29 de juny de 1942. L'endemà va ser cremat. Segons la carta que rebé la família de les autoritats alemanyes, la causa de la mort va ser "enverinament a la sang", un eufemisme per no dir-ne assassinat. Els tres morts de Castelladral en camps nazis van ser a Güsen, i això no és un fet casual, ja que era un camp més petit on era més difícil passar despercebut que a l'immens camp de Mauthausen, on van ser-hi confinats els dos que van sobreviure.

La carta que el govern nazi va enviar a la família en la qual confirmava la seva mort estava redactada en alemany, per la qual cosa al rebre-la van anar a veure un treballador de les mines de Vilafruns que va ser qui els comunicà la trista notícia. L'esposa de Ramon Sala Besa, Maria Artigas, va ser una de les fundadores de l'associació Amical de Mauthausen, amb el número de carnet número dotze, que vetlla per preservar la memòria de les víctimes republicanes de l'Holocaust.

PER SABER-NE MÉS

Consulteu mitjançant aquest codi QR els principals documents relacionats amb la repressió franquista a Navàs i Palà de Torroella. Podreu accedir a reproduccions dels sumaris de l'Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer i a una breu biografia de cadascun dels encausats, així com documents del Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca, entre d'altres. També podreu ampliar aspectes de la figura d'en Joan Peramiquel. Es tracta d'un espai obert a la incorporació de noves dades i futures ampliacions.

de Torroella i que va morir a Güsen el dia de Nadal de 1941.

Dos navassencs, Antoni Barberà Pla i Jaume Obradors Grífol, van poder sobreviure pràcticament cinc anys al camp de Mauthausen. Jaume Obradors, un cop alliberat, va anar a viure a França i una part de la seva família encara viu actualment a París. Antoni Barberà Pla, amb els anys, va poder tornar a Navàs, on va residir fins a la seva mort. El seu testimoni de vida va ser publicat al llibre de David Bassa i Jordi Ribó *Memòria de l'infern* (Edicions 62, 2002), on ens explica que va ser capturat per la Wehrmacht el 22 de juny de 1940. El desembre d'aquell any va ser deportat a Mauthausen. Tot i la ferida que tenia a la

cama dreta des del final de la Guerra Civil, va ser destinat a la desgraciadament coneguda pedrera del camp. Després de quatre anys treballant-hi va ser traslladat a un subcamp de Mauthausen, on tallava fusta dels boscos per construir noves fortificacions. Deu dies abans de l'alliberament, encara va haver de patir el bombardeig dels avions aliats que s'acostaven al camp.